

КОНСТИТУЦИЈАЛЫҚ КОМИССИЈА ЖАҢА АТА ЗАҢ ҚАБЫЛДАУДЫ ҰСЫНДЫ

КЕШЕ ЕЛОРДАДА КОНСТИТУЦИЈАЛЫҚ КОМИССИЈАНЫҢ БЕСІНШІ ОТЫРЫСЫ ӨТТІ. ЖИЫНДА КОМИССИЈА МҮШЕЛЕРІ ЖАҢА КОНСТИТУЦИЈА ҚАБЫЛДАУ ТУРАЛЫ ҰСЫНЫС АЙТТЫ. СОНДАЙ-АҚ ПРОПОРЦИОНАЛДЫ ЖҮЙЕСІНІҢ АРТҚЫШЫЛЫҒЫ, РЕФЕРЕНДУМ АТАУЫ, ХАЛЫҚ КЕҢЕСІНІҢ ҚҰРАМЫ МЕН ӨКІЛЕТТІКТЕРІ, НЕКЕ ЖӘНЕ ОТБАСЫ ИНСТИТУТЫН НЫҒАЙТУ, БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕ ЖҮЙЕСІНІҢ ЗАЙЫРТЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ НОРМА, СОНДАЙ-АҚ «ХАЛЫҚ ҮНІНЕ ҚҰЛАҚ АСАТЫН МЕМЛЕКЕТ», «ЗАҢ МЕН ТӘРТП» ҚАҒИДАТТАРЫН БЕКІТУ, «ТАЗА ҚАЗАҚСТАН» СИЯҚТЫ МӘСЕЛЕЛЕР ҚАРАЛДЫ.

Мемлекеттік кеңесші – Конституциялық комиссия төрағасының орынбасары Ерлан Қарин жаңа преамбула Президенттің жуырда жариялаған тұжырымдамалық тезистері негізінде эзирленген нұсқа екенін айтты.

– Мағынасы мен ішкі рухы жағынан мүлдем жаңа преамбула. Жаңа нұсқада, біріншіден, адам құқықтары мен бостандықтары алғаш рет мемлекеттің негізгі басымдықтары ретінде жарияланды. Екіншіден, бірлік пен ынтымақ, этносаралық және конфессияаралық келісім – мемлекеттіміздің негізі ретінде айқындалды.

Үшіншіден, кейінгі жылдары қоғамдық сананың ажырамас бөлігіне айналған әділет, заң және тәртіп, табиғатты аялау сияқты құндылықтар алғаш рет Конституцияда бекітілуде. Төртіншіден, алғаш рет Конституцияның кіріспесінде мемлекеттіміздің тарихи жолы мен өркеніет бастаулары айқын көрсетілді. Қысқаша айтқанда, жаңа преамбула өткенімізді, кім болғанымызды, бүгінгі күннің қағидаттарын және ертеңгі күннің бағдарын белгілеп отыр, – деді Ерлан Қарин.

Премьер-Министрдің орынбасары – Мәдениет және ақпарат министрі, Конституциялық реформа жөніндегі комиссия төрағасының орынбасары Аида Балаева бұл реформалар кезекті бір түзетулер емес екенін баса айтты.

– Ең маңыздысы – Ата Заңның жаңа нормалары әділдік, заң және қоғамдық келісім сияқты рухани тұғырлардың өзара байланысын тереңдете түседі. Сөз жоқ, бұл – мемлекет пен қоғам арасындағы сенімді одан ары күшейтетін қарымды қадам, – деді Аида Балаева.

Депутат Елнұр Бейсенбаев Қазақстанның болашақ Құрылтайы Еуропалық стандарттармен салыстырғанда 5 есе ықшамдалған Парламент болатынын айтты. Комиссия саналы түрде мобилді әрі ықшам Парламент формуласын таңдаған.

Парламенттің төменгі палатасы төрағасының орынбасары, депутат Дания Еспаева жаңа Конституция қабылдауды ұсынды. Өйткені Конституциялық комиссияға түскен 2 мыңнан астам өтініш – құжат ережелерінің жартысынан көбі. Оның айтуынша, ел азаматтарының, сарапшы-

лардың және әріптестердің комиссияға жолдаған 2 мыңнан астам өтініші назарға аударуға тұрарлық. Сол себепті құжатқа түзету енгізгеннен гөрі, жаңа мәтін қабылдаған жөн болады деп есептейді Дания Еспаева. Бұл ретте депутат Құқық актілері туралы заңның 26-бабына сүйенді. Депутат Айдос Сарым да бұл ұсынысты қолдап, жаңа Конституция қабылдауды сұрады. Өйткені депутаттың айтуынша, көптеп түсіп жатқан ұсыныстар Ата Заңның 77-бабын өзгертуді көздейді. Көпшілік қазір қолданып жүрген Конституция 99 баптан тұрады. Сондай-ақ ол пропорционалды жүйе мажоритарлық жүйеге қарағанда айтарлықтай артықшылықтарға ие екенін айтты. Жиын барысында Комиссияның өзге де мүшелері жаңа Конституция қабылдау мәселесін қарау туралы ұсынысты қолдады.

Депутат Сергей Пономарев Қазақстан Халық кеңесінің құрамы мен өкілеттігі жайлы баяндады. Ұсынылып отырған жаңа редакцияға сәйкес, Халық Кеңесі Қазақстан халқының мүдделерін білдіретін жоғары консультативтік орган болмақ. Оның құрылу тәртібі, өкілеттіктері мен қызметін ұйымдастыру жеке конституциялық заңмен айқындалады. Депутаттың айтуынша, Халық кеңесінің құрамына еліміздегі этностардың 42 өкілі, қоғамдық бірлестіктердің 42 өкілі мен өңірлердегі мәслихаттардың 42 өкілі кіреді. Бұл жергілікті жерлердегі жағдайды ескеруге мүмкіндік береді. Ал депутат Мақсат Толықбай Халық кеңесіне республикалық референдум өткізу бастамасын көтеру құқығы берілетінін айтты.

ЕНДІ БАНКТЕРДІ МЕМЛЕКЕТ ҚҰТҚАРМАЙДЫ

ПРАКТИКАЛЫҚ ТҰРҒЫДАН АЛҒАНДА, БАСТЫ СЫН-ҚАТЕР МЕН ДАУЛЫ МӘСЕЛЕ – БАНКТИҢ ЖҮЙЕДЕГІ МАҢЫЗЫН АНЫҚТАУ МЕН СОҒАН БАЙЛАНЫСТЫ МЕМЛЕКЕТТИҢ ОНЫ ҚҰТҚАРУҒА АРАЛАСУ ШЕГІ. ЖҮЙЕДЕГІ МАҢЫЗЫ НАҚТЫ САН КӨРСЕТКІШТЕРІ АРҚЫЛЫ АЙҚЫНДАЛСА, ДҰРЫС БОЛАР ЕДІ. СОНДА НАРЫҚТАҒЫ БАРЛЫҚ ОЙЫНШЫ ҚАЙ ЖАҒДАЙДА ҚАНДАЙ БАНКТЕР ҚҰТ-ҚАРЫЛАТЫНЫН, АЛ ҚАЙСЫСЫ ӨЗ КҮШІМЕН ШЫҒУҒА ТИІС ЕКЕНІН АНЫҚ ТҮСІНЕР ЕДІ.

2»

АЛТЫН-КҮМІС ТАС ЕМЕС...

ІРІ ИНВЕСТИЦИЈАЛЫҚ БАНКТЕР АЛТЫН БАҒАСЫ ӨЛІ ӨСЕДІ ДЕГЕН БОЛЖАМ АЙТАДЫ. ОЛАРДЫҢ КӨБІ 5 400-6 000 ДОЛЛАР ДИАПАЗОНЫН БАСТЫ СЦЕНАРИЙ РЕТІНДЕ ҚАРАСТЫРЫЛЫП ОТЫР. КЕЙБІР САРАПШЫЛАР ОДАН ДА ЖОҒАРЫ МЕЖЕГЕ ЖЕТУІ МҮМКІН ЕКЕНІН ЖОҚҚА ШЫҒАРМАЙДЫ. ДЕГЕНМЕН, ҚАЗІРГІ БҰЛ ЖАРЫС ЭМОЦИЈАМЕН ЖҮРІП ЖАТҚАНЫ ДА ЖАСЫРЫН ЕМЕС. SAHO BANK АТАП ӨТКЕНДЕЙ, НАРЫҚТА ГОМО, ЯҒНИ «ҮЛГЕРМЕЙ ҚАЛАМЫН» ДЕГЕН ҚОРҚЫНЫШ БАР. БҰЛ БАҒАНЫҢ ТЫМ ЖЫЛДАМ ӨСУІНЕ ЫҚПАЛ ЕТЕДІ. БІРАҚ ОРТАЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ЖАППАЙ АЛТЫН ЖИНАУЫ МЕН ІРІ ИНВЕСТИТОРЛАРДЫҢ ДОЛЛАРДАН БАСҚА АКТИВТЕРГЕ КӨШУІ БҰЛ ҮРДІС ТЕК АЛЫПСАТАРЛЫҚ СИПАТТА ЕМЕС ЕКЕНІН КӨРСЕТЕДІ.

2»

ПАРИЖДЕ ҚАЗАҚ ТІЛІН НАСИХАТТАП ЖҮРГЕН ФРАНЦУЗ ҚЫЗ

ПАРИЖДЕ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІН НАСИХАТТАЙТЫН КӨП ИВЕНТКЕ БАРАМЫН. НАУРЫЗДЫ АЙРЫҚША АТАП ӨТЕМІЗ. АРА-ТҰРА БӘРІМІЗ ЖИНАЛЫП, СУРЕТ САЛАМЫЗ. БҰЛТЫР ЮНЕСКО-НЫҢ БАС ПӘТЕРІНДЕ ТҰҢҒЫШ РЕТ ҚАЗАҚ ПЕН ҚЫРҒЫЗ АҚЫНДАРЫНЫҢ АРАСЫНДАҒЫ АЙТЫСТЫ ТАМАШАЛАДЫМ. СОНЫМЕН ҚАТАР БАС ПӘТЕРДЕ ӨТКЕН «МЕНИҢ АТЫМ – ҚОЖА» («JE M'APPELLE KOJA») КІТАБЫНЫҢ ТҰСАУКЕСЕРІНЕ БАРДЫМ. КОНЦЕРТТЕРГЕ, ҰЛТТЫҚ БИ КЕШІНЕ ДЕ ЖІІ БАРАМЫН.

8»

ЖЕТІСТІККЕ ЖЕТУ МАРАФОНҒА АЙНАЛҒАНДА...

ЖЕТІСТІК ЭВОЛЮЦИЈАСЫ

Адамзат тарихының әрбір кезеңі табысты адам бейнесіне өз талаптарын қойды. Біз бүгін бастан кешіп отырған жетістікке жету «марафоны» кенеттен пайда болған құбылыс емес, ол – ғасырлар бойы қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық эволюцияның жемісі. Алайда бұл эволюцияның соңғы нүктесі адамдарды бақытқа емес, шексіз мазасыздыққа алып келгендей.

Ерте заманда табыс дегеніміз – Етірі қалу еді. Егер сен аңнан олжалы оралсаң, отбасыңды суықтан қорғай алсаң және үрпақ өрбітсең, сен нағыз жетістікке жеткен адамсың. Бұл кезеңде жеке басқа тән амбиция деген ұғым мүлде болмаған. Жетістік ұжымдық сипатқа ие еді. Тайпаның немесе рудың амандығы жеке тұлғаның жетістігі ретінде қабылданды. Рухани деңгейде жетістік ата-баба аруағының ризашылығы мен табиғатпен үйлесімде болу еді.

Діни догмалар билеген орта ғасырларда жетістік адамның бұл дүниедегі жиған-тергенімен емес, оның рухани тазалығымен өлшенді. Алайда

капитализмнің бастауында тұрған протестанттық этика (Макс Вебердің тұжырымдамасы бойынша) бұл түсінікті өзгертті. «Еңбекқор адам – құдайға ұнамды адам» деген қағида пайда болды.

Индустриялық революция кезінде жетістік алғаш рет материалдық және сандық көрсеткіштерге тәуелді болды. Еңбек өнімділігі, зауыттардың саны, өндірілген тауардың көлемі табыстың өлшеміне айналды. Бұл кезеңде адам «тетік» ретінде қарастырыла бастады. Кім көп жұмыс істейді, кім өнімділікті арттырады, сол адам қоғамның ең сыйлы мүшесі. «Егер сен аянбай еңбек етсең, кез келген биіктікті бағындыра аласың» деген америкалық арман концепциясы осы кезеңде туды.

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басы жетістік ұғымын түбегейлі деформацияға ұшыратты. Ақпараттық технологиялардың дамуы жетістікті ішкі мазмұннан айырып, сыртқы бейнеге айналдырды. Бұрын сіздің табысты екеніңізді тек жақын ортаңыз білсе, қазір оны бүкіл әлемге паш ету – міндетті шарт.

Жалғасы 4-бетте

ЖАҚЫНДА ПРЕЗИДЕНТ БАНКТЕРДІҢ ЖҰМЫСЫН РЕТТЕЙТІН ЖАҢА ЗАҢҒА ҚОЛ ҚОЙДЫ. ЕСТЕРІҢІЗДЕ БОЛСА, МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫ ЕКІ ЖЫЛ БҰРЫНҒЫ ЖОЛДАУЫНДА БАНКТЕР ТУРАЛЫ ЖАҢА ЗАҢ КЕРЕК ЕКЕНІН, ОНДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІКТІ ҚОЛДАУ МЕН ФИНТЕХ САЛАСЫН ҚАРҚЫНДЫ ДАМУЫТУ СИЯҚТЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР ШЕШІМІН ТАБУЫ КЕРЕК ЕКЕНІН АЙТҚАН БОЛАТЫН.

Расымен де, бұған дейінгі заң шамамен 30 жыл бұрын қабылданған еді. Ресми мәліметтерге сүйенсек, жаңа заңды Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі әзірлеген және оларда технологиялық өзгерістер, экономиканы қаржыландырудағы банк секторының рөлі мен бәсекені нығайту, сондай-ақ нарыққа жаңа қатысушыларды тарту, қаржы технологияларын дамыту, цифрлық активтер айналымын реттеу мәселелері ескерілген.

Жалпы, жаңа заңда алты негізгі бағыт бар. Соның ішінде, нақты өзгерістер қандай? Қандай жаңа, бұрын-соңды болмаған тетіктер енгізіліп отыр? Халықтың да, банктің де мүддесін қатар қорғауға қауқарлы ма? Орындалуы қиын талаптар жоқ па? Осы және басқа да мәселелер туралы сарапшылардың пікірін білдік.

• ПІКІР

Мұрат ҚАСТАЕВ,
сарапшы, DAMU Capital Management бас директоры:

ЕНДІ «БАРЛЫҒЫНА БІРДЕЙ» ТӘСІЛ ҚОЛДАНЫЛМАЙДЫ

– «Банктер және банк қызметі туралы» заңның бұрынғы редакциясы ескірген еді және банк индустриясы мен банк технологияларының қарқынды дамуын, әсіресе пандемия кезеңінде және одан кейінгі өзгерістерді, сондай-ақ елдегі саяси және экономикалық ахуалды толық қамти алмады. Заңның жаңа редакциясы реттеуші органға салада тәртіп орнатып, жаңа «ойын ережелерін» белгілеуге мүмкіндік береді. Жаңартылған заңдағы түбегейлі жаңа нормалардың ішінен мен төрт негізгі бағытты атап өтер едім:

а. Базалық және әмбебап лицензиялардың енгізілуі. Бұл нарыққа жаңа ойыншылардың кіруін жеңілдетіп, реттеу мен қадағалау деңгейін саралауға жол ашады. Мұндай тәсіл базалық лицензиясы бар банктерге де, реттеушіге де процестерді оңайлатады. Нәтижесінде, бәсеке күшейіп, жаңа, оның ішінде шетелдік ойыншылардың келуіне мүмкіндік туады. Базалық лицензия нарыққа «байқап көруге», оның әлсуетігін және өз мүмкіндіктерін бағалауға жағдай жасайды, ал кейін акционерлердің қалауы мен қаржылық мүмкіндігіне қарай әмбебап лицензияға өтуге жол ашады.

б. Ислам банкингінің дамытуға ерекше назар аударылып отыр. Енді тек жеке ислам банктірі ғана емес, классикалық банктер де ислам қаржы құралдарын ұсына алады. Осыған байланысты мұндай құралдарға деген сұраныс айтарлықтай өседі деп ойлаймын. Себебі елімізде ислам қаржы қағидаттарын қатаң ұстанатын, сол себепті депозит ашудан, несие алудан және өзге де қаржы құралдарын пайдаланудан бас тартып келген азаматтар баршылық. Жеке өз клиенттері мен серіктестерінің арасында классикалық банк өнімдерін ислам талаптарына сай келмегендіктен қолданбайтын ондаған адам бар. Ел халқының өсуі, монолтытққ әрі монодіні құрылымының (қазақтар мен мұсылмандардың басым болуы) түпкілікті қалыптасуына байланысты Қазақстанда ислам банкингінің даму әлеуеті өте жоғары.

Енді банктерді МЕМЛЕКЕТ құтқармайды

с. Проблемасы бар банктерге қатысты жаңа тәсілді де оң бағалаймын. Мемлекет нарыққа және банк акционерлеріне айқын белгі беріп отыр: бұдан былай банктерді құтқару деген болмайды. Егер белгілі бір банкте қиындық туындай бастаса (ал дамыған реттеу жүйесі мұны алдын ала байқауға мүмкіндік береді), реттеуші акционерлерге дағдарысқа қарсы қандай да бір шара қабылдануы керек.

Кейінгі жиырма жылда мемлекет банктерді құтқару мен тұрақтандыруға орасан зор бюджет қаражатын жұмсады. Соның арқасында тәуелсіздік жылдары банк жүйесінің күйреуіне жол берілген жоқ, бірақ бұл елге қымбатқа түсті: мемлекет қаржысын жоғалтты, ал акционерлердің басым бөлігі жауапкершіліктен құтылып кетті. Енді банктердің тұрақтылығы толықтай акционерлердің мойнында болады. Мемлекет көмектеспейді, ал егер акционерлер банкті сақтап қала алмаса, реттеуші оның банкрот болуына жол береді. Ерекше жағдай тек жүйеқұраушы банктерге қарастырылуы ықтимал, оларды мемлекет құтқаруы мүмкін. Алайда құтқару кезінде мемлекет шығынға ұшыраса, бұл қаражатты өзге банктер ұжымдық жауапкершілік қағидағы бойынша өтегісіз болады. Себебі банктердің өздері нарықтың тұрақтылығына және салымшылардың жаппай қаражат әкетуінің алдын алуға мүдделі.

Банк бизнесінің табиғаты бойынша салымшылар бір мезетте жаппай ақша шешіп алса, бірде-бір банк бөрімен қатар есеп айыраса алмайды. Сондықтан бір банктің мәселе тез арада бүткіл нарыққа таралуы мүмкін. Нәтижесінде, шығынды алдымен акционерлер, кейін бүткіл банк секторы бірігіп көтереді. Теория жүзінде бұл модель мемлекет үшін қолайлы көрінеді, алайда банк дағдарысы кезінде оның іс жүзінде қалай жұмыс істейтінін уақыт көрсетеді.

д. Сондай-ақ цифрлық активтерді жіктеу мен реттеу мәселесін атап өту қажет. Бұл – қаржы индустриясының қарқынды дамып келе жатқан жеке бағыты. Осы уақытқа дейін мемлекет бұл салаға қатысты нақты ұстаным қалыптастырмаған еді. Нарық қатысушылары мемлекет цифрлық активтерді қолдай ма, қатаң реттей ме, әлде бұл сегмент «сұр аймақта» қала ма деген сұрақтарға нақты жауап ала алмаған еді.

Бұл заң бір мезетте банктерге қойылатын тұрақтылық пен ашықтық талаптарын күшейтуді де, жеңілдетуді де. Енді «барлығына бірдей» тәсіл қолданылмайды, талаптар лицензия түріне, банктің көлеміне және оның көрсеткіштеріне қарай айқындалады. Яғни, егер банк шағын болса, базалық лицензиямен жұмыс істеп, нормативтерді сақтаса, қатты қадағаланбайды. Бұл банктің де, реттеушінің де ресурстарын үнемдейді. Ал егер қадағалау жүйесі алаңдататындай белгі бере бастаса, мұндай банкті бақылау мен реттеу күрт күшейеді. Айтпа кету керек, банк дағдарысының кенеттен пайда болуы өте сирек жағдай: әдетте проблемалар алдын ала туындап, біртіндеп ұшығады. Қазіргі реттеу мен қадағалау деңгейінде реттеуші белгілі бір банктің қиындықтарды ертерек байқап, алдын ала шара қабылдай алады (дәлірек айтқанда, акционерлерді шара қабылдауға мәжбүрлейді).

Практикалық тұрғыдан алғанда, басты сын-қатер мен даулы мәселе – банктің жүйедің маңызын анықтау мен соған байланысты мемлекеттің оны құтқаруға араласу шегі. Жүйедің маңызы нақты сан көрсеткіштері арқылы айқындалса, дұрыс болар еді. Сонда нарықтағы барлық ойыншы қай жағдайда қандай банктер құтқарылатынын, ал қайсысы өз күшімен шығуға тиіс екенін анық түсінер еді.

Сонымен қатар егер бір емес, екі немесе үш жүйе құраушы банк қатарынан банкротқа ұшыраса, мемлекет шығындарын банктердің бірігіп түрде өтеу мүмкіндігі де күмән тудырады. Мұндай жағдайда қалған банктердің ресурсы мемлекеттің шығынын өз тұрақтылығына зиян келтірмей өтеуге жетпейуі мүмкін, ал бұл дағдарыстың шиыршықтала түсуіне әкеледі. Терең талдаусыз-ақ, еліміздегі банктердің активтері мен капиталының көлемін салыстырсақ, жүйе бір жүйе құраушы банктің банкротына төтеп бере алады, екі банк болса, жадай 50/50 (яғни мемлекет құтқаруға жұмсаған шығынының шамамен жартысын қайтармайды), ал үш жүйе құраушы банктің банкрот болуы мемлекетке елеулі шығын алып келеді. Себебі нарықта шоғырлану деңгейі жоғары: алғашқы үш банк нарықтың жартысын, алғашқы бесеуі төрттен үш бөлігін, ал алғашқы он банк 90 пайызын құрайды. Негізінде, реттеуші топ-10-нан өзге банктерді аса қатаң реттемей-ақ қоя алады, өйткені олардың ықтимал шығындарын нарық сезбей де қалады. Ал банк ірілеген сайын, оны қадағалау деңгейі де сәйкесінше артуға тиіс.

• ПІКІР

Арман БАЙҒАНОВ,
*экономист,
R-Finance қаржы
кеңесшісі:*

**ТҮТІНУШЫЛАРДЫҢ
ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАЙТЫН
ҮШ ДЕНГЕЙЛІ ЖҮЙЕ
ҚАЛЫПТАСТЫ**

– Бірінші маңызды өзгеріс – базалық және әмбебап лицензия ұғымының енгізілуі. Бұрын банктерге бір ғана лицензия берілетін, ал қазір ол екіге бөлінді. Әмбебап лицензия ірі банктерге арналған, олар барлық операция түрін жүзеге асыра алады, валюталық, аударым операциялары мен елімізде бар қаржы қызметтерін толықтай ұсынады. Ал базалық лицензия шектеулі қызметтерді қамтиды. Мұндай банктер қарыз бере алады, сондай-ақ тек жеке тұлғалардан депозит тарта алады, бірақ валюта мен аударым операцияларын жүргізе алмайды. Яғни, олар көрсететін қызмет заңнамада нақты шектеледі. Бұл өзгеріс, негізінен, ірі микроқаржы ұйымдарының базалық лицензия алуына жол ашу үшін енгізілді. Соның нәтижесінде банк секторындағы бәсекелестік күшейіп, ұсыныс көбейеді деген болжам бар. Ал бәсеке артқан сайын, қарыздың пайыздық мөлшерлемелері төмендеуі мүмкін. Негізгі мақсат – банк секторындағы нарықты әртараптандыру.

Екінші маңызды бағыт – ислам қаржыландыруын дамыту. Бұрын ислам қаржы операцияларын жүргізу үшін міндетті түрде жеке ислам банкін, яғни акционерлік қоғам түріндегі дербес банк құру қажет болатын. Қазір бұл талап жеңілдетілді. Енді әмбебап банк жеке ислам банкін ашпай-ақ, өз ішінде ислам қаржыландыру бөлімшесін құра алады. Алайда мұндай операциялар бойынша есеп бөлек жүргізілуіне тиіс, шариғат талаптары қатаң сақталуы керек және исламдық қаржыландыру жөніндегі арнайы кеңес болуы міндетті. Бұл өзгеріс Қазақстанда ислам қаржыландыруының дамуына серпін беріп, қосымша қаражат тартуға мүмкіндік береді. Басқа елдерде бұл тәжірибе ерқалай қолданылады: кейбір ислам елдерінде классикалық және ислам банкиннің біріктіруге тыйым салынса, кейбір елдерде олар қатар жүргізіледі. Қазақстан осы екінші жолды таңдады. Соның нәтижесінде ислам елдерінен арзан қаржы ресурстары келуі мүмкін.

Жаңа заңнамада банк жүйесінің тұрақтылығын күшейтуге де ерекше көңіл бөлінген. Атап айтқанда, корпоративтік басқару талаптары қатаңдатылып, салымшылардың құқықтарын қорғауға баса мән берілмек. Банктер несиенің толық құнын міндетті түрде ашық көрсетуге тиіс, қосымша қызметтерді күштеп таңуға тыйым салынады. Сонымен қатар қарызды қайтаруға қатысты дауларды сотқа дейін реттеу талабы енгізілді. Бұған қоса, тәуекелге негізделген қадағалау жүйесі енгізіліп, бірінғай банктік омбудсмен институты құрылды. Осылайша, тұтынушылардың құқығын қорғаудың үш деңгейлі жүйесі қалыптасты. Алдымен клиент банкке шағымданады, екінші кезеңде мәселені банктік омбудсмен қарайды және ол міндетті түрде шешім қабылдауы керек. Ал егер алдыңғы тетіктер нәтиже бермесе, үшінші кезеңде Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігіне жүгінуге болады. Бұрынғыдай бірден реттеуші органға шағымдану тәртібі болмайды.

P.S.

Банктер туралы жаңа заң қаржы нарығында тәртіп орнатып, бәсекелестікті нығайтуға, ислам қаржыландыруын дамытуға, халықтың құқығын қорғауға бағытталған маңызды қадам ретінде бағаланып отыр. Сарапшылар базалық және әмбебап лицензиялардың енгізілуі, қадағалаудың тәуекелге негізделген үлгіге көшуі, сондай-ақ банк омбудсмені институтының құрылуын оң өзгеріс ретінде атап өтеді. Дегенмен жүйе құраушы банктерді анықтау тетіктері мен дағдарыс жағдайындағы мемлекеттің рөлі әлі де нақтырақ айқындалуы қажет.

Ділда УӘЛИБЕК

АЛТЫН-КҮМІС ТАС емес...

✓ **Ділда УӘЛИБЕК**

Осы аптада АЛТЫН ҚҰНЫ ТАҒЫ ДА ТАРИХТА БОЛМАҒАН КӨРСЕТКІШКЕ ЖЕТТІ. ЖАЛПЫ, КЕЙІНГІ БІР ЖЫЛДА АЛТЫН ФЬЮЧЕРСТЕРІ 80 ПАЙЫЗДАН АСТАМ ҚЫМБАТТАҒАН. КҮМІС ТЕ ҚАЛЫСПАЙ ТҮР. БҮЛ ЖОЛЫ БАҒАЛЫ МЕТАЛДАР ЖАЙ ҒАНА ҚАРЖЫ АКТИВІ ЕМЕС, ГЕОСАЯСИ АУАН ИНДИКАТОРЫНА АЙНАЛДЫ.

ТАҒЫ ДА ТРАМП

Алтын бағасының мұнша шарықтауына себеп болған басты фактор – АҚШ долларының әлсіреуі. Доллар индексінің 2022 жылдан бергі ең төменгі деңгейге түсуі инвесторларды балама активтерге бас сауғалатуға итермеледі. Тарихи тұрғыдан алғанда, доллар мен алтын арасында екіжақты байланыс бар. Бірақ қазір бұл байланыс бұрынғыдан да беки түсті. Дональд Трамп әкімшілігінің экономикалық саясаты бұл үрдісті күшейтті.

Әдетте, мұндай жағдайда Вашингтон алаңдайды. Бірақ Дональд Трамп әлсіз доллар үшін бас ауыртпайды: оған сауда құралы ретінде қарайды. Тарифке негізделген сауда стратегиясы, Еуропамен арадағы шиеленістер, доллардың әлсіз болуын ашық қолдау – мұның бәрі Вашингтонның ұзақмерзімді қаржылық тұрақтылыққа деген адалдығы туралы сұрақ туындатады. Трамптың доллар бағамы туралы күмән-күдікке «бәрі жақсы» деген мәлімдемелер арқылы жауап беруі нарықтың алаң көңілін басудың орнына, керісінше, белгісіздікті өршітіп отыр.

Себебі қазір нарық Трамптың экономикалық логикасынан гөрі оның саяси шешімдері мен мінез-құлқына, қадамына көбірек назар аударады. Гренландияны аннексиялау идеясы, тариф текетірестері, Венесуэла президентінің тұтқындалуы, Ирандағы толқулар, Қытайдың күміс экспортына шектеу қоюы – бәрі бір ғана жағдайдың тобықтай түйіні: әлем тұрақсыз. Осындай жағдайда инвесторлар сын-қатерден, тәуекел етуден қашып, «қауіпсіз аймақ» активтері қайтадан сәнге айнала бастады.

КҮМІС ТЕ КҮШ АЛДЫ

Алтынмен қатар күмістің де рекорд межеге жетуі нарықтағы үрейдің біржақты емес екенін аңғартады. Күміс құнының 100 доллардан асуы оның ерекше табиғатына да байланысты.

Бір жағынан, күміс те алтын сияқты қауіпсіз активке жатады. Белгісіздік күшейген кезде инвесторлар оны да қорғаныс құралы ретінде пайдаланады. Екінші жағынан, күміс – өндіріс металы. Электромобиль, жасанды интеллектінің дерек орталығы, сарқылмайтын энергия инфрақұрылымы күміске деген сұранысты күрт өсірді.

Күмістің қымбаттауына логистикалық факторлар да әсер етті. АҚШ қоймаларына күмістің жаппай тасымалдануы, Лондон нарығындағы тапшылық пен тариф қауіптері нарыққа белгілі бір дәрежеде қысым түсіргендей әсер қалдырды. Нәтижесінде, күміс бағасы алыпсатарлық пен нақты сұраныстың түйіскен нүктесіне айналды. Бұл күмісті алтынға қарағанда құбылмалы етеді. Егер алтын сенімнің өлшемі болса, күміс әрі сенімнің, әрі индустриялық дамудың индикаторы болып отыр.

СЕТІНЕГЕН СЕНІМ

Осылайша, алтын мен күмістің күрт қымбаттауы капитал қозғалысының бағытын басқа бағытқа бұрды. Инвесторлар доллардағы активтерден нақты активтерге мойын бұра бастады. Бұл үрдіс, әсіресе, орталық банктердің әрекеті мен шешімдерінен көрінеді. Кейінгі жылдары дамушы елдердің орталық банктірі алтын қорын белсенді түрде ұлғайтты.

Бұл доллардың жаһандық резерв валютасы ретіндегі беделіне ұзақ мерзімде қауіп төндіруі мүмкін. Егер бұл үрдіс ары қарай жалғасын табар болса, халықаралық қаржы жүйесі біртіндеп көпполюсті сипат ала бастайды. Ал алтын – осы өтпелі кезеңнің бас бенефициары.

Жалпы, мұның бәрі – жаһандық экономикалық және саяси жүйеде сенім дағдарысы ұшығып бара жатқанын білдіретін белгі. Себебі мұндай өсім, әдетте, инфляция немесе қаржы дағдарысы кезеңдерінде байқалады. Алайда қазіргі жағдай өзгеше: нарық нақты бір дағдарыстан емес, созылмалы тұрақсыздыққа жауап беріп отыр.

**ШАРЫҚТАУДЫҢ
ШЕГІ БАР МА?**

Ірі инвестициялық банктер алтын бағасы әлі өседі деген болжам айтады. Олардың көбі 5 400-6 000 доллар диапазонын басты сценарий ретінде қарастырылып отыр. Кейбір сарапшылар одан да жоғары межеге жетуі мүмкін екенін жоққа шығармайды.

Дегенмен, қазіргі бұл жарыс эмоциямен жүріп жатқаны да жасырын емес. Saxo Bank атап өткендей, нарықта FOMO, яғни «үлгермей қаламын» деген қорқыныш бар. Бұл бағаның тым жылдам өсуіне ықпал етеді. Бірақ орталық банктердің жаппай алтын жинауы мен ірі инвесторлардың доллардан басқа активтерге көшуі бұл үрдіс тек алыпсатарлық сипатта емес екенін көрсетеді. Инвестициялық банктердің болжамдары да соны растайды. Goldman Sachs, Morgan Stanley, Societe Generale және Deutsche Bank алтынның 5 400-6 000 доллар диапазонына жетуін қалыпты сценарий деп есептейді. Мұндай сандар бұрын ақылға сыймайтындай көрінетін. Енді ешкімді таң қалдырмайды.

P.S.

Дегенмен бұл алтын құны осылай шырқап кете бермек деген сөз емес. Егер доллар қайта күшейсе, геосаяси риторика жұмсарса немесе АҚШ-та болжауға келетін экономикалық саясат орықса, алтынның жарқылға бөснудеуі мүмкін. Алайда қазіргі жағдайда нарық бір нәрсені анық түсінгендей: алтын енді тек металл ғана емес, сенім валютасы. Ал сенім – дәл қазір әлемдегі ең тапшы ресурс.

ЦИФРЛЫҚ ӘЛЕМДЕ АЗАМАТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҒЫН ҚОРҒАУ – БАСТЫ МІНДЕТ

«АМАНАТ» ПАРТИЯСЫНДА ЦИФРЛЫҚ ДАМУ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӨНІНДЕГІ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ПАРТИЯЛЫҚ КЕҢЕСТІҢ КЕҢЕЙТІЛГЕН ОТЫРЫСЫ ӨТТІ. ОТЫРЫСТЫҢ НЕГІЗГІ ТАҚЫРЫБЫ – ЦИФРЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖЫЛЫНЫҢ БАСЫМДЫҚТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ, СОНДАЙ-АҚ МЕМЛЕКЕТТІ ЦИФРЛЫҚ ТҮРҒЫДА ЖАҢҒЫРТУ ЖӘНЕ АЗАМАТТАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ САУАТЫН АРТТЫРУ БОЙЫНША НАҚТЫ ҚАДАМДАР ЖАСАУ, ТАЛҚЫЛАУ БАРЫСЫНДА ІТ-ҚОҒАМДАСТЫҚ ПАРТИЯЛАСТАРДЫҢ ЕЛ АУМАҒЫНДАҒЫ ӘР АУДАНДА ӨЗ ІТ-ХАБЫН ҚҰРУ ИДЕЯСЫНА ҚОЛДАУ БІЛДІРДІ.

Кездесуге қатысушылар Президент өз Жолдауында және Ұлттық құрылтайдың V отырысында барлық салада инновациялық цифрлық шешімдер мен жасанды интеллектті енгізу бойынша ауқымды міндеттер қойғанын атап өтті.

Өз кезегінде Мәжіліс Спикері, «АМАНАТ» партиясының Төрағасы Ерлан Қошанов партия Президент саясатын жүзеге асыру ісіне белсенді атсалысып келе жатқанын атап өтті. Бүгінде еліміз цифрландыру бағытында жоғары көрсеткіштерге қол жеткізді – БҰҰ индексіне сәйкес, Қазақстан электрондық үкіметті дамыту деңгейі бойынша 24-орында тұр.

– Цифрландыру мен жасанды интеллект – тек салалық мәселе ғана емес, тұтас елдің дамуына ықпал ететін ауқымды, серпінді бағыт. Мемлекет басшысының өзі бұл саладағы іргелі істерге тікелей бастамашы болып, ерекше бақылауында ұстап отыр. Жаңа цифрлық технологиялар мен жасанды интеллект халқымызға, еліміздің болашағына жұмыс істеуі керек. Әр азамат, әр

отбасы, күллі қоғам оның пайдасын сезінуі қажет. «АМАНАТ» партиясы Президентіміздің қоғамдық-саяси тірегі ретінде осы жұмыстың алдыңғы шебінде жүруге тиіс, – деді ол.

Мәжіліс Спикері «АМАНАТ» партиясы жаңа цифрлық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған бірқатар бастаманы жүйелі жүзеге асырып жатқанын атап өтті. Атап айтқанда, «Цифрлық қоғам» жобасы еліміздің барлық өңірін қамтып, цифрлық сауаттылықты арттыруға, сондай-ақ азаматтарды цифрлық технологияларды күнделікті өмірде қауіпсіз әрі саналы түрде қолдануға үйрету бағытында қолға алынып отыр. Жоба аясында тұрғындардың әлеуметтік тұрғыда осал тобына – зейнеткерлерге, көпбалалы аналарға, жұмыссыз азаматтар-

ға және ерекше қажеттілігі бар адамдарға ерекше назар аударылады.

Өтініштерді өңдеудің бірыңғай цифрлық жүйесін енгізу және кеңес беру мақсатында чат-боттарды пайдалану арқылы «Қарыссыз қоғам» жобасы тың серпін алды. Тек былтырдың өзінде бұл жоба аясында 800 мыңнан астам адам оқудан өтіп, заңгерлік қолдау көрсетілді.

Сонымен қатар «АМАНАТ» партиясы фракциясының депутаттары Цифрлық кодекс пен «Жасанды интеллект туралы» заң әзірлеуге бастамашы болды. Бұл құжаттар Қазақстанға жасанды интеллекті, платформалық экономиканы және ауқымды деректермен жұмыс істеуді дамыту үшін заманауи құқықтық негіз қалыптастыруға мүмкіндік берді.

Талқылау барысында қатысушылар «АМАНАТ» партиясы цифрлық технологиялар мен жасанды интеллектті енгізу ісінде мемлекет, қоғам, сарапшылар мен бизнестің күш-жігерін біріктіруге тиіс екенін атап өтті. Осы мақсатта партия жанынан цифрлық комиссар позициясын құру туралы ұсыныс айтылды. Бұл лауазымға Мәжіліс депутаты Екатерина Смышляева ұсынылды. Мұндай қоғамдық лауазым цифрлық ортада азаматтардың құқығын қорғау тегіне айналып, жаңа цифрлық жағдайда әрдайым адам жағында болады. Цифрлық комиссар еліміздің барлық өңірінде ІТ саласындағы дарынды жастарды қолдау жұмысын үйлестіріп, шалғай ауылдарды интернетпен қамту барысына бақылауды күшейтеді.

Өз кезегінде Премьер-Министрінің орынбасары – Жасанды интеллект және цифрлық даму министрі Жаслан Мәдиев мемлекеттік және қаржы секторларындағы цифрлық трансформацияның жоғары қарқынын атап өтті. Ол тұрғындардың цифрлық сауатын арттыру мақсатында Жасанды интеллект министрлігі мен Astana Hub ел аумағында оқыту курсын өткізу ісінде партияға қолдау көрсетуге әзір екенін мәлімдеді.

Отырыс барысында бірқатар мазмұнды ұсыныс айтылды. Мәселен, халықаралық ІТ-сарапшы Андрей Биклемишев цифрландыру ең алдымен деректер сапасы мен кадрлық әлеуетке тікелей тәуелді екенін атап өтіп, өңірлерде әлі де деректерді қолмен енгізу тәжірибесі мен маман тапшылығы сақталып отырғанына назар аударды. Қазақстанның ІТ қауымдастығының төрағасы Айымгүл Әбілова инвестициялық ахуалды жақсарту үшін мемлекеттік-жекеменшік әріптестік тетіктерін кеңейту және саладағы экономикалық дауларды қымыстық сипаттан арылту қажет екенін айтты. Қостанай облысы ақпараттандыру басқармасының басшысы Азамат Кашиевтің пікірінше, қалалардағы ірі өзгерістер алдын ала цифрлық ортада модельденіп, өңірдің бірыңғай цифрлық архитектура-сына енгізілуі қажет. Солай бола тұра, «ақылды қалалар» мен «ақылды өңірлер» тұжырымдамалары әр аумақтың ерекшелігін ескеріп, бейімдеуге болатын үлгілік цифрлық шешімдер кітапханасына сәйнуге тиіс.

Кездесу қорытындысы бойынша Қазақстанда цифрландыру мен жасанды интеллектті дамытуға қосқан үлесі үшін партия мүшелеріне, серіктестер мен сарапшыларға алғыс хаттар табысталды.

Іс-шараға Мәжіліс депутаттары, салалық ведомстволардың өкілдері, сарапшылар және цифрлық жобалардың жетекшілері қатысты. Онлайн форматта өңірлер мен партия филиалдарының өкілдері талқылауға қосылды.

МЕДИЦИНА ҚАЛДЫҚТАРЫ – ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕ

ХАЛЫҚТЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫ МЕН ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІККЕ ТІКЕЛей ӘСЕР ЕТЕТІН МЕДИЦИНА ҚАЛДЫҚТАРЫНА ҚАТЫСТЫ ЖҮЙЕЛІ МӘСЕЛЕ АСТАНАДА ӨТКЕН «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫ ЖАНЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КЕҢЕС ОТЫРЫСЫНДА ТАЛҚЫЛАНДЫ.

Экологиялық кеңес төрағасы, Мәжіліс депутаты Бауыржан Смағұлов Қазақстанда медицина қызмет көлемінің артуы және санитариялық-эпидемиологиялық, экологиялық қауіпсіздік талаптарының күшеюі жағдайында медицина қалдықтары мәселесі өте өзекті екенін атап өтті. Қалдықтарды дұрыс жоймау мәселесі халықтың денсаулығына, қоршаған ортаға және аумақтардың тұрақты дамуына тікелей қауіп төндіреді. Сондықтан осы мәселе кешенді мемлекеттік тәсілді талап етеді.

Қатысушылар нормативтік база бар болғанына қарамастан, құқықтық қолдану тәжірибесінде, лицензия иелерін қадағалауда, қауіпті қалдықтар ағынын есепке алуда және мониторинг жүргізуде олқылықтар орын алып отырғанын, сондай-ақ оларды залалсыздандыру барысында экологиялық қауіп-

сіздікке қатер төнетінін атап өтті. Әсіресе, «Б» және «В» сыныпты қалдықтар көлемінің артуы, қалдықтарды рұқсатсыз төгу және жағу фактілері, сондай-ақ тиімді газтазалау жүйелері жоқ утилизациялық қондырғыларды пайдалану салдарынан диоксиндік ластану қаупі ерекше алаңдатады.

Өз кезегінде, Экология және табиғи ресурстар министрлігі Қалдықтарды басқару департаментінің директоры Руслан Түкенов мәселенің жүйелі сипатына тоқталды.

– Медицина қалдықтарын қадағалау және залалсыздандыру, оларды кәдеге жарату инфрақұрылымын дамыту мәселелері әлі де сақталып отыр, – деді ол.

Денсаулық сақтау министрлігі Санитариялық-эпидемиологиялық бақылау комитеті төрағасының орынбасары Марал Рақымжанова ел азаматтарының денсаулығына

төнетін қауіп пен медицина қалдықтарын есепке алудағы кемшіліктерге назар аударды. Қолданыстағы нормативтік базаға қарамастан, құқықтық қолдануда жүйелі мәселелер бар. Олар – лицензия беруден кейінгі қадағалау жұмысының әлсіздігі, санитариялық және экологиялық заңнамадағы біліктілік талаптары арасындағы қайшылықтар, толық емес есеп пен мониторинг, сондай-ақ мемлекеттік сатып алулар барысында бағаны демпингтеу салдарынан қызметтердің формалды түрде ғана көрсетілуі. Осы мәселелерді шешу үшін лицензия иелерін қадағалау жұмысын күшейту, біліктілік талаптарын үйлестіру, бірыңғай цифрлық есеп жүйесін енгізу және мемлекеттік сатып алу рәсімдерін жетілдіру қажет.

Сарапшылар тиімді газтазалау жүйелері жоқ утилизациялық пештер пайдаланылуына назар аударып, бұл әрекет диоксиндік ластану қаупін арттыратынын, мемлекеттік бақылауға деген сенімді әлсірететінін атап өтті. Отырысқа қатысушылар жүйелі шешім қажет екенін мәлімдеді. Атап айтқанда, нормативтік базаны жетілдіру, құқықтық қолдану тәжірибесін күшейту, залалсыздандыру инфрақұрылымын дамыту және ашық цифрлық есеп жүйесін енгізу қажет.

Экологиялық кеңес төрағасы медицина қалдықтарын басқару тәсілін жүйелі түрде жаңартудың маңызын атап өтті. Бұл заңнаманы өзектестіріп, нарық қатысушыларының жауапкершілігін арттыру, қауіпсіз инфрақұрылымды дамыту, персоналды оқыту және бірыңғай цифрлық есеп платформасын іске қосу қадамдарын қамтиды.

– Нормативтік базаны жетілдіру, қадағалау барысын күшейту және заманауи технологияларды енгізу қадамдары медицина қалдықтарымен жұмыс істеудің барлық кезеңінде талаптардың формалды емес, нақты сақталуын қамтамасыз ететін біртұтас жүйеге айналуға тиіс, – деп атап өтті Бауыржан Смағұлов.

ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫНДА МҮТЕДЕКТІГІ БАР АДАМДАРДЫ ЖҮМЫСПЕН ҚАМТУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ БАҒЫТЫНДА ЖҮЙЕЛІ ЖҮМЫС АТҚАРЫЛЫП ЖАТЫР. БҮЛ РЕТТЕ, 2-4 ПАЙЫЗДЫҚ КВОТАНЫҢ САҚТАЛУЫНА ЖӘНЕ ЖҮМЫС ОРЫНДАРЫНДА ҚОЛЖЕТІМДІ ОРТА ҚҰРУҒА ЕРЕКШЕ НАЗАР АУДАРЫЛЫП ОТЫР.

КЕДЕРГІСІЗ КЕЛЕШЕК

«Кедергісіз келешек» партиялық жобасы аясында «АМАНАТ» партиясы Жамбыл облыстық филиалы жанындағы жұмыс тобы Тараз қаласындағы әлеуметтік нысандарға мониторинг жүргізді. Мұндағы мақсат – мүтедектігі бар адамдарға арналған квота талаптарының сақталуын және қолжетімділік жағдайын тексеру.

Мониторинг жүргізу барысында жұмыс тобы 400-ден астам адам еңбек ететін №2 қалалық емхананы аралады. Онда мүтедектігі бар 7 қызметкер жұмыс істейді. Тексеру нәтижесінде инфрақұрылымдық қолжетімділікке қатысты бірқатар кемшілік анықталды. Мекеме басшылығына осы олқылықтарды жою бойынша нақты ұсыныстар беріліп, оның бір бөлігі жедел орындалды. Сондай-ақ жұмыс тобы Тараз қаласындағы әуесжай жағдайымен танысты. Онда мүтедектігі бар адамдардың кедергісіз қозғалуына қажет лайықты жағдай жасалған және квота талаптары толық сақталуда.

Сонымен қатар Жамбыл политехникалық жоғары колледжінде де мониторинг жүргізілді. Бұл оқу орнында

мүтедектігі бар 6 азамат жұмыс істейді. Білім беру ордасында квота талаптары орындалып отыр. Жұмыс тобының мүшесі, облыстық мәслихат депутаты Анар Бексұлтанованың айтуынша, мүтедектігі бар адамдарды жұмыспен қамту және қолжетімді орта құру мәселесіне тұрақты назар аудару қажет.

– «АМАНАТ» партиясының «Кедергісіз келешек» жобасы аясында біз мүтедектігі бар азаматтарды жұмыспен қамту бойынша квотаның сақталуын зерделедік. Көп мекемеде квота орындалып отыр. Алайда инфрақұрылымдық қолжетімділік мәселесі әлі де сақталуда. Бұл жұмыс тұрақты бақылауда болады. Ал тиісті ұйымдарға нақты ұсыныстар жолданады, – деді Анар Бексұлтанова.

Айта кетейік, «АМАНАТ» партиясының басым бағытының бірі – ел азаматтарын жұмыспен қамту. Бұл ретте, мүтедектігі бар азаматтарға тең мүмкіндікті қамтамасыз етуге, олардың әлеуметтік интеграциясына және лайықты еңбек жағдайы жасалуына ерекше көңіл бөлінеді. Бұл бағытта атқарылып жатқан жұмыс әрқес партияның тұрақты бақылауында.

«АУЫЛ АМАНАТЫ» КӘСІП БАСТАУҒА СЕП БОЛДЫ

ҚЫЗЫЛОРДА ОБЛЫСЫ АРАЛ АУДАНЫНЫҢ ТҮРҒЫНЫ БАЗАРКҮЛ МАХАМБЕТОВА «АМАНАТ» ПАРТИЯСЫНЫҢ «АУЫЛ АМАНАТЫ» ЖОБАСЫ АЯСЫНДА 7 МЛН ТЕНГЕ КӨЛЕМІНДЕ ЖЕҢІЛДІКПЕН БЕРІЛЕТІН НЕСИЕ АЛЫП, АУДАН ОРТАЛЫҒЫНДА ЖАРТЫЛАЙ ДАЙЫН ӨНІМ ӨНДІРЕТІН ШАҒЫН ЦЕХ АШТЫ.

– Цехта санитарлық талаптарға сай жартылай дайын өнімдер әзірленіп, күн сайын Арал қаласындағы сауда орындары мен дүкен-

дерге жеткізіледі. Жоғары сұранысқа байланысты, тәулігіне 100-ге жуық өнім қапталып, сатылымға шығарылады, – деді Базаркүл Махамбетова.

Бүгінде бұл цехта 2 адам тұрақты жұмыспен қамтылып отыр. Өндіріс орны заман талабына сай толық жабдықталды. Мұнда қамыр илейтін аппарат, өнімдерді қаптайтын арнайы құрылғы, нан өнімдерін пісіретін толқынды пеш, сондай-ақ өнімдерді сақтауға арналған тоңазытқыш бар. Кәсіпкер алдағы уақытта өндіріс көлемін арттырып, өнім түрлерін көбейтуді жоспарлап отыр.

Басы 1-бетте

Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ

Бүгінгідей визуалды капитализм кезеңінде жетістік дегеніміз бұл сіздің шын мәнінде кім екеніңіз емес, экранда қалай көрінетініңіз. Әлеуметтік желілердегі лүпілдер, қаралымдар мен жазылушылар саны адамның әлеуметтік статусын айқындайтын валютаға айналды.

Эволюцияның қазіргі сатысындағы басты мәселе – жетістіктің шексіздігінде. Егер бұрын белгілі бір деңгейге жеткенде адам тоқтап, жемісін жей алса, қазіргі алгоритмдер мен жаһандық бәсеке тоқтауға мүмкіндік бермейді. Сіз бүгін шында болсаңыз, ертең жаңа тренд немесе жаңа технология сізді бір-ақ сәтте тарих қойнауына жіберуі мүмкін. Осылайша, жетістік бақыт әкелетін нысан емес, адамды үнемі үрейде ұстайтын шексіз жарыс жолына айналды.

ЕЛ НЕ ДЕЙДІ?

Көшпелілер дәуірінде жетістік жомарттықпен және ас-той берумен өлшенетін. Алайда заман өзгерте келе, бұл иі дәстүр «көзге көріну» психологиясына ұласты.

Қазақ халқының түсінігіндегі жетістік эволюциясын қарастырғанда, өзіндік ерекшелігі бар феноменге тап боламыз. Бұл жетістіктің жеке бастық емес, әлеуметтік-демонстрациялық сипаты. Біздің қоғамда адамның табыстылығы оның ішкі қанағатымен емес, айналасындағылардың (ағайын-туыс, көрші-көлем, әріптес) әрекет бағасымен өлшенеді.

Бүгінде той жай ғана қуанышты бөлісу емес, жетістіктің есебін беретін алаңға айналды. Соңғы үлгідегі автокөлік, әуелім үй, думанды той қазір табыстың басты көрсеткіші. Адам өзіне қажетті нәрсеге емес, «елден қалмау» немесе «өзгеден асу» үшін ресурс жұмсайды.

Біздегі жетістікке ұмтылудың ең көлемкелі тұсы – жасанды статус. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Қазақстандағы тұтынушылық несиелердің басым бөлігі той өткізуге немесе қымбат гаджеттер мен автокөлік алуға жұмсалыда екен. Бұл – экономикалық тұрғыдан тиімсіз, бірақ әлеуметтік тұрғыдан «табысты» көрінудің амалы.

Адам өз табысынан әлдеқайда жоғары деңгейде көрінісі келеді. Мұндай кезде интеллектуалдық капитал немесе денсаулық жетістік болмай қалады, жетістік материалдық заттардың жиынтығы ретінде қабылданады. Бұл жарыс адамды эмоциялық «тығырыққа» тірейді. Несиені жабу үшін көбірек жұмыс істеу, ал көбірек жұмыс істеген сайын өзінің «табысты» екенінді дәлелдеу керек, ал ол үшін тағы да көп шығындалу керек. Бұл – бір шексіз түйік шеңбер.

Бірақ бұл виртуалды жарыстың артында шынайы бақыт бар ма? Сарапшылар мұндай демонстрациялық өмір салты адамның өзіне-өзі бағалауын төмендететінін айтады. Өйткені адам өз жетістігін ішкі сезіммен емес, сыртқы «лайкпен» өлшеген сайын, өзгеге тәуелді бола түседі.

МАРАФОНДАР МАЙДАНЫ

Қазіргі адамның құндылығы оның қасиетімен емес, өнімділігімен өлшенеді. Бұл үрдіс, әсіресе, кейінгі жылдары трендке айналған жаппай марафондардан анық көрінеді. Мәселен, таңғы сағат бесте тұру – жай ғана ерте ояну емес, бұл өзінің өзгелерден артық екенінді дәлелдейтін факт. «Таңғы бестегі клуб» идеясы қоғамды екіге бөліп жібергендей. Бірі – ерте тұрып, әлемді бағындыруға дайын «женимпаздар», екіншісі – ұйқысын қия алмай, өзін кінәлі сезінетін «жеңілгендер». Негізі, ерте тұру адамның физикалық белсенділігінің көрсеткіші болуға тиіс қой. Алайда бұл «майданда» ерте тұру дегеніміздің өзі бастапқы мақсатынан айырылып, әлеуметтік статус құралына айналды. Жаппай спортпен айналысу, марафондарға қатысу, триатлон бағындыру қазіргі топ-менеджерлер мен кәсіпкерлердің жаңа «визит картасы». Егер сен марафон жүгірмесең, демек сенің қық-жігерің жасмен, яғни сен бизнеске де әлсізсің деген жасырын логика қалыптасты. Адамның марафон жүгіруі оның «үзәкмерзімді стратегияға төзімділігін» дәлелдейтін символдық дәлел ретінде қабылданады. Спорт – сауықтыру шарасынан «өзіңді қинау арқылы жетістігі паш етудің» құралына айналды.

Марафон немесе триатлон да қымбат хобби. Құрал-жабдықтар, коуч, арнайы тамақтану мәзірі және жарыстарға бару көп қаржыны талап етеді. Осылайша, спорт қоғамды саулыққа біріктірудің орнына, жаңа «таңдаулылар» класын қалыптастыруда. Тіпті, бұл – белгілі бір әлеуметтік ортаға кірудің «билеті».

Жалпы, спортты табыспен тығыз байланыстыру адамның психикасына қысым түсіреді. Егер адам жарақат алып немесе уақыт таппай спорттан көп ұзсе, ол өзін тек физикалық емес, кәсіби және тұлғалық тұрғыдан да «жеңілген» сезінеді. «Менің қық-жігерім жетпейді» деген ой адамның өзін-өзі бағалауын төмендетеді. Спорт демалыс емес, тағы бір «екінші жұмысқа» айналып кетті. Біз тіпті жүгіру жолағында да бәсекелес болуды тоқтата алмай қалдық. Нағыз саулық рекордтарда емес, өз дененің мүмкіндіктерін бағалай блуде екенін ұмытқандаймыз...

ЖЕТІСПІК САТУШЫЛАР

Осы жаппай ұмтылыстың ең үлкен бөлшегі – коучинг индустриясы. Бүгінде әрбір екінші блогер немесе «өзін-өзі дамыту маманы» табысқа жетудің дайын «рецептін» сәудалайды. «Өз әлеуетіңді аш», «Миллионердің ойлау жүйесін қалыптастыр», «Қаржылық еркіндікке 3 күнде жет» деген уәделер адамдарды шексіз сабақ алу мен тренингтерге қатысуға тәуелді етіп қойды.

ЖЕТІСПІККЕ жету МАРАФОНҒА айналғанда...

Иә, ХХІ ғасыр адамды таңдаудың астында қалдырды. Ақпарат та, мүмкіндік те көп. Мұндай жағдайда адам миы «таңдау парадоксына» тап болып, шешім қабылдаудан шаршайды. Коучтар мен бизнес-тренерлер осы жерде «дайн өмірлік сценарийді» ұсынады. Расында, қазір айналаңызға қарасаңыз, адамдар өз бетімен өмір сүруден қорқып, әрбір қадамын коучтардың нұсқаулығымен жасауға дағдыланғанын байқайсыз. Өз ішкі дауысымызды тыңдаудың орнына, сырттан келетін «мотивациялық допингке» тәуелді болдық. Коучтар сабағына бару нақты іс әрекеттің орнын басатын психологиялық жұбанышқа айналып бара жатыр. Адамдар өз өміріне сараптама жасап, ұзақ жолмен жүрудің орнына, біреудің дайын «сәттілік алгоритмін» сатып алғанды оңай көреді. Коучинг бұл белгісіздіктен қорыққан адамға берілетін психологиялық таяныш іспетті.

Мотивация – бизнес саласындағы ең қымбат тауар. Оның керек екенін жоққа шығармаймыз. Алайда ол тез таусылады, сондықтан оны қайта-қайта сатып алу керек. Коучтардың адам өмірін өзертуге талпынысы көбіне тұтынушыны мүмкіндігінше ұзақ уақыт жүйенің ішінде ұстап тұру принципіне негізделген. Бір курс біткенде, келесі «тереңдетілген» деңгей басталады. Бұл – шексіз тұтыну циклі.

Неге коуч болғысы келетіндер көп? Себебі бұл қазіргі заманның ең жылдам әлеуметтік лифті. Нақты кәсібі, терең білімі немесе тәжірибесі жоқ адамға «өмір сүруді үйрету» – ең табысты бизнес моделіне айналды.

Коучтардың көбеюі – қоғамның ішкі дертінің индикаторы. Біз өзімізді жоғалтып алған сайын, бізге «жол көрсететін» жолбасшылар көбейсе берсін. Алайда нағыз өзгеріс сырттан келген айғай-ұранмен емес, ішкі тыныштық пен терең рефлексиядан басталатынын ұмытпаған жөн.

КАПИТАЛ ҚҰРБАНДАРЫ

Жаппай жетістікке ұмтылу бұл тек психологиялық емес, ең алдымен экономикалық құбылыс. Біз өмір сүріп жатқан нарықтық жүйе адамды тұлға ретінде емес, адами капитал немесе өндіріс факторы ретінде қарастырады. Осыдан келіп, тиімділік ұғымы адам өмірінің басты мақсатына айналды.

Капиталистік жүйеде тоқтап қалу – шығынға батуден тең. Сондықтан нарық бізге «үнемі өсу» идеясын таңады. Аталмыш идея корпорациялардан жеке адамдарға ауысты. Егер сен бүгін кешпенде көп жұмыс істемесең, жаңа дағды үйренбесең немесе табысыңды арттырмасаң, сен бәсекеге қабілетті емессің. Бұл жүйеде адамның бос уақыты экономика үшін «пайдасыз уақыт». Сондықтан қазіргі индустрия біздің демалысымызды да өнімді қылуға тырысады. «Демалыста кітап оқы», «пайдалы подкаст тыңда», «спортпен шұғылдан». Осылайша, адам тіпті ұйықтап жатқанда да өзін «жетістікке жұмыс істеп жатырмын ба?» деп кінәлауға мәжбүр болады.

Батыста Hustle culture (әрдайым қозғалыста болу, жанталасу мәдениеті) деп аталатын түсінік қалыптасты. Оның ұраны қарапайым: «Басқалар ұйықтап жатқанда, сен жұмыс істе. Басқалар демалып жатқанда, сен алға ұмтыл». Бұл – адамның физикалық мүмкіндіктерін елемей, оны үздіксіз «өнім беретін» машинаға айналдыру әрекеті. Бұл мәдениет әлеуметтік желілерде өте тартымды етіп көрсетіледі. Түнгі сағат екіде кеңседе отырып кофе ішу, таңғы бестегі жүгіру, «демалыс – әлсіздер үшін» деген қанағатты сөздер жастардың санасына «жетістік тек қана өзіңді аямай қинау арқылы келеді» деген ойды сіңіреді. Яғни, егер сен шаршасаң, бұл жүйенің кінәсі емес, сенің «жеткіліксіз» деңгейде жанталасағаныңның» кінәсі.

Батыста мұндай жанталас әлі де болса сәнді көрінгенімен, шығыста, атап айтқанда Жапонияда бұл құбылыс өзінің ең сорақы шегіне жетті. Karoshi – сөзбе-сөз аударғанда «артық жұмыстан болатын өлім». Терминді

жапондар 1970-жылдары экономикалық өрлеу кезінде ондаған қызметкердің инсульт пен инфаркттан тікелей жұмыс орнында көз жұмуына байланысты енгізді.

Аптасына 60-70 сағаттан астам жұмыс істеу ағзаның қорғаныс жүйесін толық бұзады. Алайда жапон мәдениетінде бастықтан бұрын жұмыстан кету – сатқындықпен тең. Бұл ұжымдық жанталас жеке адамның өмірін күнсыз етеді. Karoshi тек физикалық өлім емес, бұл сонымен қатар «жұмыс орнындағы сүниңд». Адамда жұмыстан басқа ешқандай бақыт қалмағанда, тығырықтан шығудың жалғыз жолы ретінде өлімді таңдайды.

Hustle Culture – адамды бақытқа емес, физикалық немесе рухани шаршауға, дертке

жетелейтін жол. Жетістікке жету үшін өмір сүру мен өмір сүру үшін жұмыс істеудің арасындағы шекараны жоғалтып алу ХХІ ғасырдың ең үлкен қателігі. Нағыз ерлік – жанталасу емес, дер кезінде тоқтап, «менің өмірім жұмысыман маңызды» деп айта алуда.

Экономикалық зерттеулер жұмыс уақытын шексіз арттыру өнімділікті өсірмейтінін, керісінше төмендететінін көрсетіп отыр. Бірақ жүйе адамды «сапамен» емес, «көлеммен» өлшеуді жалғастырады. Сонда біз осы үлкен экономикалық тетіктің кішкентай бұрандаларымыз, ал жетістікке ұмтылу – сол тетіктің майланған дөңгелегі іспеттес. Жаппай жетістікке ұмтылу – жеке адамның таңдауы ғана емес, жаһандық экономикалық жүйенің бізге жазып берген сценарийі. Біз енді осы сценарийден шыға аламыз ба?

ЖАҒАҢДЫҚ ТРЕНДТЕР

Әлемдік деңгейде «жетістік марафонынан» шаршаған елдер бүгінде балама өмір сүру тәсілдерін іздеуде. Бұл бағытта Скандинавия елдерінің тәжірибесі ерекше назар аудартады. Олар әлемдегі ең бақытты халықтар рейтингінде үнемі көш бастап тұрады, бірақ бұл олардың ең бай немесе ең еңбекқор болғанынан емес, олардың «жеткіліктілік» философиясынан туындаған.

Данияның Нугге концепциясы қарапайым нәрселерден бақыт табудан тұрады. Мәселен, қымбат көлік емес, үйдегі жақын-дармен ішкен жылы шай жетістік. Ал Швецияның Lagom философиясы «артық емес, кем емес, дәл керек деңгейде» дегенді білдіреді. Егер біздің қоғамда «бөрінен озу» басты мақсат болса, оларда балансты сақтау – нағыз жетістік. Олар үшін жұмыс уақытынан кейін кенесіде қалу мақтанаты емес, өз уақытын басқара алмаудың белгісі ретінде қабылданады. Швециялықтар жұмыс уақыты біткенде кенескен бірінші болып кетуге тырысады, өйткені олардың басты жетістігі – отбасымен өткізген уақыты.

Жылдамдықты табыстың өлшемі санаған дәуірге қарсы slow living тренді келді.

Баяу өмір жалқаулық емес, бұл – әрбір сәттің маңызын сезіну. Мысалы, тамақтану кезінде fast food орнына slow food (тамақты рахаттанып, баяу дайындап ішу). Ақпаратта fast content орнына терең сараптамалар мен кітап оқу. Мансапта шексіз өсу орнына кәсіби шеберліктің сапасына мән беру.

АЙДЫҢ АРҒЫ БЕТІ ҚАНДАЙ?

ХХ ғасырдың дерті жұкпалы аурулар болса, ХХІ ғасырдың басты індегі – эмоциялық сарқылу. Бұл терминді алғаш рет 1974 жылы Герберт Фрейдленбергер енгізгенімен, дәл бүгінгідей жаппай сипатқа ие болған емес. Г.Фрейдленбергер мен Г.Норт сарқылудың 12 кезеңін анықтаған. Оның алғашқы сатысы – өзін дәлелдеуге деген шектен тыс құштарлық. Адам жетістікке жету үшін демалысын құрбан етеді, кейін өз қажеттіліктерін (ұйқы, тамақ) елемей бастайды. Ортаңғы кезеңдерде адамның ішкі бостығы пайда болып, ол бостықты мазасыз жұмыспен немесе зиянды әдеттермен толтыруға тырысады. Соңғы кезең – толыққанды депрессия және физикалық коллапс.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы аталмыш феноменді жұмыс орнындағы созылмалы стрестің дұрыс басқарылмауынан туындайтын «кәсіби синдром» ретінде ресми таныды.

Сарқылу дегеніміз жай ғана жұмыстан шаршау емес, адамның ішкі қуатының, мо-

тивациясының және өмірге деген құштарлығының толықтай «күйіп кетуі». Жаппай жетістікке ұмтылудың, «міне, енді жетемін» деген үмітпен өзінді аямай қамшылаудың соңы осындай психологиялық тығырыққа тіреді.

Сарқылу бір күнде пайда болмайды. Алғашында адам үлкен амбициямен, құлшыныспен жұмысқа кіріседі. Ол коучтар айтқандай жайлылық аймағынан шығады, таңғы бесте тұрады, демалыссыз еңбек етеді. Алайда адам ағзасының ресурсы шексіз емес. Бір күні ми «тоқта!» деп дабыл қағады.

Эмоциялық сарқылу созылмалы шаршауға алып келеді. Адам ұйқысы қанса да, демалыстан келсе де, өзін серпек сезіне алмайды. Бұрын қуаныш сыйлаған

Бұл дерттің қоғамға зияны адам капиталының сапасына әсер етуінде. Сарқылған маман тек физикалық тұрғыда кеңседе отырған, бірақ когнитивті қабілеті (шешім қабылдау, креативтілік) нөле түскен тұлға. Біз айтып отырған жетістік осылайша өзін-өзі жоюға алып келеді.

ХХ ғасырдың ұлы ойшылдарының бірі Бертран Рассел 1932 жылы жазған «Жалқаулықты мақтау» эссесінде қазіргі жетістік қулығын тамырына балта шабады. Автордың бұл еңбегі жаппай жетістікке ұмтылу марафонына қарсы жазылған ең қуатты интеллектуалды манифест. Ол адамзаттың бақытсыздығы – оның тыныш қана бөлмеде ештеңе істемей отыра алмауында және бос уақытты қылмыс ретінде көруінде екенін айтады. Оның пайымдауынша, адамзат «еңбек ету – ізгілік» деген жалған сенімнің тұтқынына айналған. Расселдің айтуынша, «Адамзат тарихындағы барлық ұлы өнер туындылары, ғылыми жаңалықтар мен философиялық ойлар сол бос уақыттың «нәтижесі». Егер адам таңнан кешке дейін тек күнкеріс немесе жетістік үшін жанталасса, оның миында жаңа идеяларға орын қалмайды. «Біз тым көп жұмыс істейміз және тым аз ойлаймыз», – дейді ойшыл. Нағыз өркениет адамдардың өз қалауына, ешқандай пайда көздемей айналысатын істері (хобби, оқу, ой толғау) көбейгенде ғана дамиды. Философтың пайымынша, адамның өз-өзімен оңаша қалып, ештеңе істемей отыра алуы – бұл ішкі еркіндіктің ең жоғарғы формасы. Бірақ қазіргі адам бұдан қорқады. Себебі тыныштықта ол өз ішіндегі қорқыныштарымен, страқтарымен бетпебет келеді. Сондықтан сол бостықты жұмыспен, марафондармен немесе ақпаратпен толтыруға тырысады. Көп адамның жұмысқа қашатыны осы ішкі жалғыздықтан, мазасыздықтан немесе өзін тұлға ретінде мойындатуға деген аштықтан туындайды. Жұмысқа тәуелді адам үшін мәре сызығы жоқ. Ол бір белесті бағындырғанда, қуандудың орнына бірден келесі қиын мақсатты іздейді. Мұны гормоналды деңгейдегі дофаминдік тәуелділік деуге де болады. Әлеуметтік желідегі лүпілдер мен мақтаулар бұл тәуелділікті одан сайын ұшықтыра түседі.

Үнемі бәсекелестік пен үлгермей қаламын деген үрейде жүру ағзада стресс гормоны кортизолдың шамадан тыс бөлінуіне әкеледі. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының дерегіне сүйенсек, жүрек-қан тамырлары аурулары мен ерте инфарктың 40 пайызы тікелей стрес пен артық жұмыс істеуге байланысты екен. Біз жетістікке жеткенде «ләззат аламын» деп ойлаймыз, бірақ сол шыңға жеткенде денсаулығымыз сыр беріп, жиған-тергенімізді дәрі-дәрмекке жұмсайтын жағдайға жетеміз. Міне, заманауи жетістіктің парадоксы.

Илон Маск әлемдегі жетістік қулығын басты иконасы әрі осы «марафонның» ең жарқын құрбаны. Алайда көптеген коуч Илон Маскты «армандарды орындайтын тұлға» ретінде үлгі етеді. Бірақ оның өмірінің кадр сыртындағы көрінісі — «жетістікке жетудің» қаншалықты ауыр екенін көрсететін ескерту іспеттес. Илонның жетістігінің артында тек қана данышпандық емес, адам төзгісіз еңбек режимі мен психологиялық құрбандық тұр.

Масктың өзі аптасына 100-120 сағат жұмыс істейтінін мақтан етеді. Бұл – тәулігіне орта есеппен 17 сағат деген сөз. Ол Tesla өндірісі дағдарысқа ұшырағанда зауыттың еденінде ұйықтаған. Осы аскетизм оны табысқа жеткізгенімен, психикасына ауыр соққы болып тиді. Маск бірнеше сұхбатында «бұл ешкімге тілемейтін өмір» екенін, оның жаны қатты қиналатынын ашық айтқан. Аптасына 120 сағат жұмыс ерлік пе, әлде ессіздік пе? Өзіңіз саралап көріңіз.

Масктың жетістігінің артында сәтсіз некелер мен балаларымен арадағы күрделі қарым-қатынас тұр. Бұл – жұмысқа тәуелділіктің классикалық үлгісі. Оның бүкіл өмірі үлкен бір миссияға қызмет ету (Марсты бағындыру, экология), бірақ сол жолда ол қарапайым адами бақытты, тыныштық пен жақындарымен сапалы уақыт өткізуді құрбан етті.

Оның әлеуметтік желілердегі оғаш мінез-құлқы, эмоциялық тұрақсыздығы – ұзақ уақыт бойы стресс пен созылмалы шаршаудың нәтижесі. Бұл бізге мынадай ой тастайды. Егер әлемдегі ең бай адам өзін бақытсыз сезініп, үнемі мазасыз күйде жүрсе, онда біз ұмтылып жүрген жетістіктің мәні неде?

Илон Маск сияқты тұлғалар «егер сен аптасына 100 сағат жұмыс істемесең, әлемді өзгерте алмайсың» деген иллюзия тудырады. Бұл қарапайым адамдардың бойында кінә сезімін оятады. Алайда Масктың биологиялық және психологиялық ерекшелігі ереже емес, аномалия. Оны қайталауға тырысу өз өміріңе балта шабумен тең.

НАҒЫЗ ЖЕТІСПІК – БАЛАНС

Жетістік адамның ресурстарын сарку емес, оны басқара білу. Нағыз жетістікке жеткен адам көп ақша табатын адам емес, өз психикасының саулығын сақтай отырып, ұзақ қамшытыққа «жүтіре» алатын адам. Біз «өнімділік» туралы кітаптарды оқығанға, өз денеміздің дабылын тыңдауды үйренуіміз керек. Бұл дегеніміз дененің шарша, демалу, Мүцаого, жылауға өзіңе рұқсат беру. Өзіңізді үнемі позитивті әрі белсенді болуға мәжбүрлеу – өз табиғатыңызға жасалған қиянат.

Сарапшылардың пікірінше, нағыз жетістік – баланс. Дамыған елдерде қазір материалдық байлықтан көрі, «сапалы уақытқа» көбірек мән беріле бастады. Жетістік – тек банкеті есепшот емес, ол тән мен жанның саулығы, сүйікті ісімен айналысу мүмкіндігі, отбасына және өзіңе бөле алатын уақыттың.

Жетістік – өзгеден озу емес, өзіңмен тату болу. Ол нәтигерен қорқыныс емес, қызығушылықпен ояну. Ол кешкісін атқарған ісіңе емес, өміріңнің сапасына риза болып ұйықтау.

ЕЛІМІЗ САЯСИ РЕФОРМАЛАРДЫҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІНЕ ҚАДАМ БАСТЫ. ҮЛКЕН ӨЗГЕРІС АЛДЫНДА ТҮРҒАНЫМЫЗ АНЫҚ, ӨЛЕМДІК САЯСИ АХУАЛ КҮРДЕЛЕНГЕН ШАҚТА, ТҮБЕГЕЙЛІ САЯСИ РЕФОРМАЛАРДЫ ҚОЛҒА АЛУДЫҢ МАҢЫЗЫ МЕН МӨНІ ҚАНДАЙ? БІЗ ОСЫ БАҒЫТТАҒЫ БАСТАМАЛАРДЫ ТАЛДАП, САРАПТАУ ҮШІН СЕНАТ ДЕПУТАТЫ, ҒАЛЫМ АЛТЫНБЕК НҰХҰЛЫМЕН КЕЗДЕСТІК.

– Қазіргі геосаяси ахуал күрделі. Халықаралық деңгейде қақтығыстар мен экономикалық тұрақсыздықтар байқалады. Осындай жағдайда еліміздегі кезекті жаңа реформалар қандай мақсатты көздеп отыр?

– Шын мәнінде, реформалар тек заңдарды өзгерту ғана емес. Бұл – мемлекеттің тұрақтылығын, ішкі бірлігін нығайтып, ел азаматтарының сенімін арттыруға бағытталған кешенді процесс.

Біз ішкі саяси құрылымдардың тиімділігі мен икемділігі елдің қауіпсіздігін қамтамасыз ететінін көріп отырмыз. Сондықтан реформалардың негізгі бағыты – билік пен қоғам арасындағы диалогты күшейту, шешім қабылдау жүйесін ашық әрі тиімді ету. Сондай-ақ жастар мен қоғамның белсенді топтарын саяси процестерге тарту.

Президент Қасым-Жомарт Кемелұлы Қызылордадағы Ұлттық құрылтайда саяси, экономикалық және әлеуметтік салаларды қамтитын ауқымды реформаларды ұсынды. Саяси реформалар жекелеген өзгерістермен шектелмей, мемлекеттік басқару моделін тұтас қайта құруды көздейді.

2022 жылғы Конституциялық реформалар осы үдерістің берік іргетасын қалады десек, ал парламенттік реформалар – билік архитектурасын түбегейлі жаңғыртатын шешуші кезеңі.

Президенттің саяси реформаларды кезең-кезеңімен әрі жүйелі түрде жүзеге асыруы – терең ойластырылған саяси технологияның көрінісі. Өткен жылғы Жолдауында алғаш рет бір палаталы Парламент идеясын көтерді. Кейін Turkistan газетіне берген сұхбатында заң шығарушы органды реформалаудың маңыздына тоқталды. Ал Ұлттық құрылтай мінберінде болашақтағы Парламенттің қандай болатынын толыққанды көрсетті.

Бұл – «Әділетті Қазақстан» қағидатына негізделген жаңа саяси модель.

Парламенттік реформаның басты мәні – өкілді органның өкілеттігін кеңейту және заң шығару процесін барынша ашық, жауапты әрі нәтижелі ету.

Реформаның тағы бір маңызды қыры – азаматтардың саяси өмірге белсенді қатысуына жол ашуы. Қоғамдық тыңдаулардың, депутаттық сауалдардың, азаматтық ұсыныстардың рөлі артып, халық пен депутат арасындағы тікелей байланыс күшейеді. Бұл тек саяси мәдениетті қалыптастырып қана қоймай, қоғамдық бірлік пен өзара сенімді тереңдетеді.

Аймақтық өлшемде де парламенттік реформалардың салмағы зор. Жергілікті өкілді органдардың ықпалы артып, өңірлік мәселелерді орталық деңгейде жүйелі түрде көтеруге мүмкіндік туады. Бұл аймақтардың теңгерімді дамуына серпін беріп, ел ішіндегі саяси тұрақтылықты және қоғамдық сенімді арттырады.

– БҰҰ-ға мүше тәуелсіз елдер саны 193 болса, соның 188-інде заң шығарушы орган бар екен. Әрі 100-ге жуығы «Парламент» деп аталады. Біздің Президент Парламентті «Құрылтай» деп атау ұсынды. Біздің түсінігіміз бойынша мекемелердің құрылтайшысы болады. Ал депутаттарды қалай атаймыз?

– Қазіргі әлемдік саяси тәжірибеде заң шығарушы органдарды атауда «Парламент» термині кеңінен қолданылады. Бұл ұғымның түп-төркіні француз тіліндегі parler – сөйлесу, пікір білдіру деген мағынадан бастау алады. Al parlement сөзі кеңес, жиналыс, пікір алмасу алаңы деген ұғымды білдіреді.

Парламент – халықтың атынан сөйлейтін, қоғамдық пікірді білдіру арқылы заң қабылдайтын және билік тармақтары арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін негізгі саяси институт. Дегенмен заң шығарушы билік атауы барлық елде бірдей емес. Мысалы, Оңтүстік Кореяда – Ұлттық ассамблея, Германияда – Бундстаг, Жапонияда – Дист, Моңғолияда – Мемлекеттік Ұлы жиналыс, Өзбекстанда – Олий Мәжіліс деп аталады. Атауы әртүрлі болғанымен, олардың барлығының атқаратын қызметі ортақ – заң шығарушы орган.

Енді «Құрылтай» ұғымына келсек, ұлттық саяси дәстүрімізде ерекше тарихи және институционалдық маңызға ие. Құрылтай – елдік маңызы бар мәселелерді шешуге арналған жалпы халықтық кеңес. Тарихи тұрғыдан көне түркі дәуірінен бастап Қазақ хандығына дейін хан сайлап, соғыс пен бітім мәселесін шешкен, заң-жосықтарды бекіткен ең жоғары билік институты болды. Оның негізінде бір адамның еркі емес, ақыл-кеңес пен ортақ мәміле жатты.

Бүгінде Ұлттық құрылтай жаңаша мазмұнмен жалғасып, жаңа форма алды. Кейінгі бес жылда елдік маңызы бар мәселелер талқыланатын маңызды алаңға айналды. Алдағы уақытта заң шығару органының Құрылтай аталуы ұлттық дәстүр мен заманауи саяси жүйенің тоғысуын білді-

Алтынбек НҰХҰЛЫ, сенатор:

САЯСИ РЕФОРМАЛАР ЕЛ БІРЛІГІН НЫҒАЙТАДЫ

реді. Мұндай қадам қоғам сенімін арттырып, мемлекеттік басқарудың ашықтығын күшейтуге мүмкіндік береді.

Негізі, заң шығарушы органның атауы емес, оның қоғамға қызмет ету қабілеті, ашықтығы мен тиімділігі шешуші мәнге ие. Осы тұрғыдан алғанда, Құрылтай институтын жаңаша форматта дамыту – тарихи сабақтастықты сақтай отырып, саяси жүйені жаңғыртудың маңызды бағыты. Өз басым, бұл атауды қолдаймын.

– Шыны керек, біз Парламент реформасына дайындалып, осы бағыттағы жаңалықты күтіп жүргенде, Президент түбегейлі саяси реформа жүйетінін мәлімдеді. Бұл өзгерістер елдің саяси жүйесін біртіндеп орталықтандыруға бағытталған қадам ретінде көрінеді. Сіз қалай қабылдадыңыз?

– Менің ойымша, жаңа құрылымдар бірнеше аспектімен маңызды.

Айталық, Халық кеңесі – бұрынғы консультативтік органдардың біріккен нысаны ретінде, саясаттың стратегиялық бағыттарын кеңінен талқылауға және қоғамдық өкілділікті арттыруға ықпал етеді. Сондықтан атқарушы билікті орталықтандыруға қарағанда, жаңа заман талабына сай басқарудың тетігі деп білемін.

Жуырда ғана Президент Жарлығымен құрамы бекітілген Конституциялық реформа жөніндегі комиссияның бірнеше отырысы өтіп, Вице-президенттің өкілеттіктерін анықтау және оның статусын Конституцияға енгізу мәселесі талқыланды. «Халық кеңесі» институтын заңдастыру – ол қоғамдық бастамалар мен заң шығаруға ұсыныстар енгізу құқығына ие кеңес ретінде қарастырылуда.

– Құрылтайдан нақты білгеніміздей, Сенат пен Мәжіліс қосылмайды. Жаңа заң шығарушы орган – Құрылтай құрылып, оған жаңа саяси тұлғалар келеді деген әңгіме қызу талқылануда. Сіз Сенат депутаты ретінде осы жаңалықты қалай қабылдадыңыз?

– Қызылордада өткен құрылтайдан кейін айтылып жатқан пікірлерді де мұқият қадағалап отырмын. Дегенмен аталған бастаманың нақты іске асу тетіктері алдағы уақытта айқындала түсері сөзсіз. Мемлекет басшысы Құрылтайдың маңызын арттыру, оның қоғамдық-саяси салмағын күшейту жөнінде нақты бағыт-бағдар берді. Сонымен қатар бұл институттың қандай форматта дамитыны уақыт пен жүйелі, байыпты талқылауды қажет етеді.

Сенат депутаты ретінде мұндай бастамаларға эмоциямен емес, ең алдымен институционалдық сабақтастық тұрғысынан қараймын. Себебі кез келген саяси реформа қолданыстағы жүйенің жинақталған тәжірибесіне сүйенуге тиіс. Сенат пен Мәжіліс – конституциялық негізі бар, өз орны қалыптасқан, саяси жүйеде айқын рөл атқарып отырған институттар. Сондықтан оларды бір сәтте жоққа шығару емес, керісінше, тиімді тұстарын сақтай отырып,

жаңа форматқа бейімдеу маңызды деп санаймын.

– Депутаттық сауалдардың орындалу барысына, көтерілген мәселелердің шешілуіне көңіліңіз тола ма? Қазіргі қоғамда мықты депутаттар өзекті мәселелерді көтеругі керек деген түсінік қалыптасқан.

– Расында, биліктің есеп беруін қамтамасыз ететін, заңдардың тиімділігін арттыратын әрі қоғам мүддесін қорғауға бағытталған құралдың бірі – депутаттық сауалдар. Сенат мінберінен 70-ке жуық, әртүрлі тақырыпты қамтыған, оның 20 шақтысы тікелей өзін жариялаған депутаттық сауалдарды жолдадым.

Тұлғатану мәселесін тек тарихи таным мен мәдени рух аясында ғана емес, мемлекеттілікті нығайтып, қоғамдық бірлікті

БІЗ ІШКІ САЯСИ ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ИКЕМДІЛІГІ ЕЛДІҢ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТЕТІНІН КӨРІП ОТЫРМЫЗ. СОНДЫҚТАН РЕФОРМАЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТЫ – БИЛІК ПЕН ҚОҒАМ АРАСЫНДАҒЫ ДИАЛОГТЫ КҮШЕЙТУ, ШЕШІМ ҚАБЫЛДАУ ЖҮЙЕСІН АШЫҚ ӘРІ ТИІМДІ ЕТУ. СОНДАЙ-АҚ ЖАСТАР МЕН ҚОҒАМНЫҢ БЕЛСЕНДІ ТОПТАРЫН САЯСИ ПРОЦЕСТЕРГЕ ТАРТУ.

күшейтетін, ұлттық құндылықты ілгерілететін маңызды ресурс ретінде қарастыру қажет деп есептеймін. Осы орайда Ахмет Байтұрсынұлының 150 жылдығын, Қаныш Сәтбаевтың 125 жылдығын, Ебіней Бөкетов, Шахмардан Есенов, Кемел Ақышевтың 100 жылдығын, Өзбекәлі Жәнібековтің 90 жылдығын жоғары деңгейде атап өту мәселесін көтердім. Бұл бастамалар сәтті жүзеге асты дегуге толық негіз бар. Мәселен, Қаныш Сәтбаевтың мерейтойына байланысты ауқымды іс-шаралар жоспары әзірленіп, 52 пункттен тұратын арнайы бағдарлама мемлекеттік деңгейде қабылданды. Соның 48-і толық орындалды. Бағдарлама аясында ғылыми-танымдық және публицистикалық кітаптар шығаруға ерекше басымдық берілді.

Депутаттық сауалдарымының ауқымына Наурыз мейрамын кең көлемде атап өту, Қазақстанның қолжазбалар мен сирек кітаптар қорын қорғау, Орта білім беру сапасын арттыру, «Таза Қазақстан» экологиялық акциясын кеңінен жүргізу, ішкі туризмді дамыту мәселелері де енді. Сондай-ақ Екібастұздағы жылу электр стансасы мен құбырларда апат орын алынуына байланысты жеңдеу жұмыстарының аса маңызды екенін және жылу энергетикасына арналған заң қабылдануы керек екені туралы тиісті деңгейде дабыл қақтым.

Былтыр көмірді тек отын көзі ретінде ғана емес, стратегиялық химиялық шикізат ретінде пайдаланып, оны экономика мен индустрияны дамытуға кеңінен қолдану жөнінде Үкіметке депутаттық сауал жолдадым. Биыл Мемлекет басшысы Ұлттық құрылтайда көмірдің еліміз үшін страте-

гиялық қор екенін атап өтіп, көмір арқылы қуат өндіру ісіне Ұлттық жоба мәртебесін беру қажеттігін айтып көңілімізді марқайтты.

Сонымен қатар депутат ретінде қоғаммен тұрақты байланыс орнатуға, зиялы қауым мен ғылыми ортаның пікірін ескеруге ерекше мән беріп келемін. Себебі заң шығару процесі – тек саяси шешім қабылдау ғана емес, ол қоғамдық сураныс пен ғылыми ойдың тоғысатын маңызды алаңы.

Ал алдағы реформаларға келсек, Құрылтай халық сенімін арттыратын, ашық әрі тиімді заң шығару жүйесін қалыптастыруға қызмет етуге тиіс. Егер Құрылтай осы міндетті атқара алатын жаңа саяси институт ретінде дамитын болса, оны ұлттық саяси дәстүр мен заманауи басқару талаптарының үйлескен үлгісі деп білуге болады.

– Жаңа бір сөзіңізде көмір арқылы қуат өндіру мәселесін біраз уақыт бұрын көтергеніңізді атап өттіңіз. Осы бастаманың мәні мен сол кезеңдегі ұстанымыңызға кеңірек тоқталып өтсеңіз.

– Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы 2023 жылғы Жолдауында металдарды терең өңдеу, мұнай, газ және көмір химиясын дамытуға басымдық беру қажеттігін атап өтті. Ал Қызылордадағы құрылтайда Құрчатовтағы электр стансасы мен Екібастұздағы 2-ГРЭС-тің қосымша энергоблоктарын уақытылы іске қосу, 3-ГРЭС-тің құрылысын бастау қажеттілігін айтты. Көмір генерациясын дамытуға Ұлттық жоба мәртебесін берілуі тапсырды. Ертіс-Баян өңірі бұл Ұлттық жобада үлкен рөл атқарады деп ойлаймын.

Жалпы, Қазақстан энергетикалық ресурстарға бай мемлекет. Мұнаймен қатар, еліміздің көмір қоры әлемде 9-орында. Ғылыми болжам бойынша, Қазақстанда 33 млрд тонна көмір қоры бар екені зерттелген. Қордың негізгі бөлігі Павлодар мен Қарағанды облыстарында орналасқан.

2024 жылы елімізде 108,5 млн тонна көмір өндірілді. Оның 29,5 млн тоннасы экспорттады, 8,6 млн тоннасы коммуналдық мекемелерге, 65,7 млн тоннасы ЖЭО мен МАЭС-терде, 6,0 млн тоннасы кәсіпорындарда дәстүрлі технологиямен пайдаланылды. Сонымен қатар Қазақстан 2050 жылға қарай көміртегі бейтараптығына көшу жөніндегі халықаралық декларацияға қол қойған.

Қазір бірқатар дамыған елдер көмірді отын ғана емес, химиялық шикізат ретінде пайдаланып, одан 80-нен астам жоғары қосылған құны бар өнім өндіруге көшуде. Мәселен, Қытай көмірді газдандыру және сұйылту технологияларын енгізіп, көмір химиясын экономиканың маңызды саласына айналдырды. Елде жылына 2,7 млрд тонна көмір өндіріліп, оның 200 млн тон-

на болуымен байланысты. Осы кезеңде тоқыма өнеркәсібі, көмір мен темір өндірісі қарқынды дамып, адамзат қол еңбегінен машиналық өндіріске өте бастады.

Екінші кезең XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басына сәйкес келеді. Электр энергиясының өндіріске енгізілуі мен іштен жану қозғалтқышы бар көліктердің пайда болуы болат өндірісін, химия өнеркәсібін, теміржол жүйесін және машина жасауды жаңа деңгейге шығарды.

Үшінші кезең XX ғасырдың екінші жартысында басталды. Бұл уақыт автоматтандыру мен цифрландыру үдерістерінің күшеюімен ерекшеленді. Компьютерлер, электроника, ақпараттық технологиялар мен роботтандыру өндірістік процестердің ажырамас бөлігіне айналды.

Ал бүгінде біз төртінші өнеркәсіптік революция дәуіріне қадам бастық. Индустрия 4.0 аясында жасанды интеллект, үлкен деректер (Big Data), заттар интернеті (IoT), 3D-баспа, киберфизикалық жүйелер, «ақылды» зауыттар сияқты технологиялар кеңінен енгізілуде. Бұл үдерістердің негізгі қозғаушы күші – жоғары жылдамдықты интернет, суперкомпьютерлер мен жасанды интеллект.

Осыдан жиырма шақты жыл бұрын смартфондарда барлық сервистік қызмет түрлері шоғырланады деп кім ойлады? Бүгінде ұялы телефонсыз өмірді елестету мүмкін емес. Дәл сол сияқты цифрландыру үдерісіне ілеспей, заманауи әрі бәсекеге қабілетті қоғам құру мүмкін емес.

Ел Президенті биылғы жылды Цифрландыру және жасанды интеллект жылы деп жариялады. Жасанды интеллект туралы заңның қабылдануы және оның қолданыста іске асу механизмдері, жасанды интеллект экожүйесін қалыптастыруға қажетті негізгі элементтер, серпінді технологиялар саласындағы заманауи цифрлық шешімдер, сонымен бірге жасанды интеллекттің халықаралық деңгейде жүзеге асуы – еліміздің осы бағыттағы мүмкіндіктері мол әрі перспективасы зор екенін көрсетеді. Алдағы уақытта Астана мен Алматы қалаларында пилоттық режимде іске қосылуы жоспарланған жүргізушісіз такси мен дрон арқылы жеткізу жобалары соның айғағы. Осы бағыттағы жүйелі жұмыс елдің бәсекеге қабілеттілігін арттырып, жаңа мүмкіндіктер аймақтардың дамуына да жол ашатынына сенімім мол.

Мемлекет басшысы Ұлттық құрылтайда мемлекеттік аппаратта цифрландыруды тиімді ұйымдастыру, жасанды интеллектті мемлекеттік басқаруға енгізу, құзырлы органдарда цифрлық шешімдерді пайдалану мәдениетін қалыптастыру, электрондық үкімет жүйесінің сапасын арттыру, цифрлық трансформацияның нақты экономикалық көрсеткіштерге әсерін талдау, деректерді өңдеу орталықтарын тиімді орналастыру, сондай-ақ мемлекеттік қызметтерді автоматтандыру мен олардың тиімділігін арттыру жөнінде нақты міндеттер қойды. Бұл тапсырмалар қысқа мерзімде орындалуы тиіс стратегиялық басымдық ретінде белгіленді.

Жалпы алғанда, алдағы үш жылда цифрлық мемлекетке көшу – тек мүмкін мақсат қана емес, уақыт талабы. Ең бастысы, бұл бағытта саяси ерік бар, ал оны нақты нәтижеге айналдыру – мемлекеттік аппараттың, ғылыми қауымдастықтың және қоғамның бірлескен жауапкершілігі.

Құрылтайда айтылған тағы бір маңызды міндет – Қазақстанды ірі транзиттік хаб ретінде дамыту. Бұл қалай іске асады?

– Транзиттік хаб – жүк немесе жолаушыны бір ғана көлік түрімен емес, бірнеше көлік түрін өзара тиімді байланыстыра отырып, бірыңғай логистикалық жүйе арқылы тасымалдау орталығы. Мұнда жүк жолдың бір бөлігінде теміржолмен, келесі кезеңінде автокөлікпен, қажет болған жағдайда теңіз немесе әуе көлігімен жеткізіледі. Ең бастысы – барлық процесс бір оператор арқылы, бір келісімшарт шеңберінде жүзеге асады.

– Бұл не үшін қажет? Біріншіден, логистикалық шығындарды азайтады. Екіншіден, жеткізу мерзімін қысқартады. Үшіншіден, халықаралық транзиттің сенімділігін арттырады. Қазіргі жалаңдық экономикада дәл осы факторлар елдердің бәсекеге қабілеттілігін айқындайды.

Қазақстан үшін халықаралық транзиттік хабқа айналу аса маңызды. Біз теңізге тікелей шығатын жолы жоқ мемлекет болғанымызбен, құрлықтағы басты халықаралық көлік дәліздерінің тоғысында орналасқанбыз. Қытай мен Еуропаны, Ресей мен Орталық Азияны, Каспий арқылы Кавказ бен Түркияны байланыстыратын бағыттардың барлығы дерлік біздің аумақ арқылы өтеді. Осы әлеуетті толық пайдалану – стратегиялық міндет. Мысалы, Қытайдан шыққан жүк Қазақстан аумағы арқылы теміржолмен Каспий порттарына жеткізіліп, одан әрі теңіз арқылы Әзербайжанға өтеді, кейін Еуропа нарығына бағытталады. Бұл – Қазақстанның транзиттік хаб ретіндегі нақты әрі тиімді рөлін көрсететін үлгі. Елдің транзиттік табысын арттыру, логистикалық тәуелсіздігін күшейту, жаңа жұмыс орындарын ашу және Қазақстанды Еуразия кеңістігіндегі жетекші көлік-логистикалық орталықтардың біріне айналдыру жолындағы маңызды қадам.

– Әңгімеңізге рахмет.

Сұхбаттасқан –
Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ

БІЗ БӘРІН АЙНАЛАМЫЗБЕН ӨЛШЕЙТІН БОЛДЫҚ. БІЗДІҢ БАРЛЫҚ СӘТІМІЗ ТЕК БӘСЕКЕЛЕСТІКТЕН, «КӨШТЕН ҚАЛМАУ» МЕН «КЕШ ҚАЛМАУДАН» ТҰРАТЫН КҮЙГЕ ТҮСТІК. ҚАЙДА АСЫҒАМЫЗ, НЕГЕ СОНША ЖАНТАЛАСАМЫЗ, СОНДА ҚАЙДА БАРАМЫЗ ДЕГЕН БІР ОЙ КЕЙДЕ ЖЫЛТ ЕТКЕНІМЕН, ОНЫ ДА КЕЗЕКТІ БІР АҒЫС – ОЗБАСАҢ ДА, «ӨЗГЕЛЕРДІҢ ӨКШЕСІН БАСУ», ТЫМ ҚҰРЫСА СОЛАРША ӨМІР СҮРУ ҰМЫТТЫРАДЫ. ОСЫ БІР АЛАҚҰЙЫН КЕРУЕНГЕ ІЛЕСІП, ЗЫМЫРАНДАЙ ЗЫРЛАҒАН УАҚЫТТЫҢ ЖАРЫСЫП, ҚОС ӨКПЕМІЗДІ ҚОЛЫМЫЗҒА АЛЫП, «БАҚЫТТЫ БОЛУДЫҢ» КӨПТЕГЕН ТЕОРИЯСЫНА ЫНТЫҒЫП КҮН КЕШУ ДАҒДЫҒА АЙНАЛДЫ.

Осындай сәтте ойыңды жинақтар өлең оқығың келеді. Ақын Аман Кәлетасевтың уақыт пен өмір жайлы толғаныстан туған жырлары топтастырылған «Арманымды аялашы, жалған-ай...» деген кітабын парақтап отырғанда төмендегі жыр жолдарына жолықтық.

*Ұлы көшке, білмеймін, қосылам ба?
Әлде адасып жүрем бе осы маңда?
Әлде менің тынысым бітерсің деп,
Зауал, шіркін, тұра ма тосың алда?*

«Ұлы мекен» атты өлең бірден осылай басталыпты. Жоғарыда айтқанымыздай, бәріміздің ойымыз «ұлы көшке» қосылу ғой. Ақынның ұлы көш деп отырғаны – уақыттың, өмірдің үздіксіз тасқыны екенін ескерсек, сол көшке қосылу үшін жан алысып, жан беріскен беймаза күйбең тірлігіміз бірден жанды картинға айналып шыға келеді. Ал екінші мағынасынан қарар болса, қазақ үшін «ұлы көш» ұғымының астары әлдеқайда кең. Ұлы көш – дәуірге қадам басу, топтан қалмау, алдыңғы лектен адаспау. Көшпелі өмірдің ырағын көзімен көрген жан үшін әр мезеттің ішкі ритмі – өзіндік көші болады.

Ал өлеңдегі «меннің» сөзі – тұтас замана лебін шайқап, ойындағы сұрақтарды қайта оятады. «Ұлы көшке қосылу» әркімге-ақ мақсат көрінгенімен, оны іске асыру барша пенденің маңдайына жазыла бермесі анық. Бірақ бұл жердегі түйткіл – адамның ұлы көш деп нені қабылдауына байланысты. Осы өлеңді қарапайым өмір туралы, оның өтпелі екені жайындағы жыр деп ойласаңыз, қателессіз. Өйткені ақын бірден өмір туралы толғанысқа ерік бергенімен, соңғы түйінінде тақырыпты мүлдем басқа арнаға бұрады.

*Сары жұрт боп қалыпты-ау кеше ғана
Қаз қаңқылдап, мал өріп жатқан бала.*

Бұл екі жолдан оқырман лирикалық «меннің» жеке адамның емес, оның туған жері – атамекенінің, уақыт ағынында босап қалған кеңістіктің суретін салғанын көреді. Қазақ да-

Еділор КАБА (қолтаңба)

«БІР-АҚ АУЫЗ СӨЗІМ ҚАЛСЫН АРТЫМДА...»

болады. Қаңқылдаған қаз, жайнаған өзен-көл, өріс толы мал – бәрі де өткен күннің таңғажайып елесін көз алдыңызға әкелгенімен, бүгінгі күннің танымымен қарасаңыз, әлдебір жүдеулік байқалады. Адам баласының мұндай «өгей сезімі» – оның туған жер, өскен ортаға сезімінің өзгерісінен емес, уақыт дауылының сан тарау екпінінде танымы мен көзқарасының есейетінінде. Адам – туған жерінің топырағынан жаралғанымен, сол өлкенің арман-аңсарымен ғана ғұмыр кешпейді. Оның көрері де, көрмегі де «жаттыққа» бейімделуге құштар. Сол бейімделу оны көп адастырады, көп өткелектен өткізеді. Сондықтан да ақын өзінің туған жерінің жүдеу қалпын көріп құлазиды. Себебі пенде баласы

Осы кітаптарды оқысаңыз, екі өлеңінің бірі туған жер туралы толғаныстарға құрылған, туған жеріне деген шексіз сүйіспеншілікке, кейде шерге толы хамсаларға кезігесіз. Өйткені, туған жер – қазақ үшін түп қазық. Адам өмірге келерде туған жерінің топырағы «бұрқ етеді» деген ескі таным бар. Өмірден өтер жеріңнің де топырағы белгі береді деп те қарайды. Қайда туып, қайда өлетінің әуел баста «пешенең» жазылған. Мұны біздің дүниетанымда «жамыш» деп атайды. Ақынның өлеңдерінде жамыштың алар орны ерекше дер едік. Ол өз тағдырын туған жерінің тағдыры, соның мұңы мен қайғысы деп түсінеді. «Сенің тағдырың – менің өмір жолым» деген ойға әр өлеңінде жетелеп отырады. Аман Кәлетасев жырларының негізгі философиясы – туған жерге адалдық, оның дамуы мен көркеюіне қызмет ету. Ақын бұл ойларын жадағай байламдармен, дидактикалық тұжырымдармен бейне-

дың әсірелеусіз екенін қапысыз аңдайсыз.

*Замана заңын бұза алман,
Табигат өзі – төреңі.
Жаз өтіп, күтті күз алдан,
Көлбеңдеп бұлттың елесі.*

*Қысым да жетер қатұлы,
Қылаулап көкпен қар ұшқын.
Тірлікке ғашық ақыңды,
Сағына күтер таныс шың.*

*Кіндігім сонда байлаулы,
Туған жер, сенсіз күн қараң.
Толантқан асыл ойларды,
Өлең ғып өрді бұл балаң.*

*Ғашықпын гүлге, көктемге,
Туған жер, тәңірім боп келдің.
Көз жұмып ертең кетсем де,
Жусаның болып көктермін.*

Бар-жоғы төрт шумақтан тұратын бұл өлең жоғарыдағы сөзіміздің дәлелі десек болады. Мұнда да туған жерге өзінің кіндігінің байлаулы екенін ашық айтып, «жусаның болып көктермін» деп тебіренеді. Ақынның бұл өлеңі өзінің туған жерді жырлау миссиясындағы айрықша туындының бірі.

Егер бұл өлең тек табиғатты жырлау, туған жерге ерен махаббат десек, онда қателескен болар едік. Өлеңнің бастапқы шумақтары өзінің иірімімен, жырлау, көркемдік тәсілдерді бөлек құру мәнерімен ерекше. Әйткенмен, егер «көз жумып ертең кетсем де, жусаның болып көктермін» деген соңғы екі жол болмаса, бұл жырды «айрықша» деп атамаған болар едік. Бізге соңғы түйін ерекше ой салды. Діни пәлсапаларда адамның екінші өмірі боларын жиі айтып жатады. Бұл таным бізге де жат емес. Пенде бейсаналы түрде туған жерге оралуды армандап ғұмыр кешері шын

ШЫҒЫС ФИЛОСОФТАРЫ АДАМ ОСЫ ЖОЛДЫ ТУҒАН ЖЕРІНЕ ОРАЛУҒА ҮШІН БАСЫП ӨТЕДІ ДЕП ТҰЖЫРЫМДАЙДЫ. БЕЙСАНАЛЫ ТҮРДЕ. РАС, АДАМ БІТКЕН ТУҒАН ЖЕРІНЕН ҚИЯНҒА САМҒАП КЕТПЕУІ МҮМКІН, ТІПТІ ӨЗІНІҢ КІНДІК ҚАНЫ ТАМҒАН ӨЛКЕСІНДЕ ӨМІР СҮРІП ЖАТУҒЫ ДА КӘДІК, БІРАҚ ОЛ ӨЗІНІҢ БАЛАЛЫҚ ШАҚТАҒЫ, САНАСЫ САУ, МЫНА ЖАЛҒАННЫҢ ҚЫЗЫЛ-ЖАСЫЛ ДҮНИЕСІМЕН, ДҮРМЕГІМЕН АЛДАНБАҒАН УЫЗ ҚИЯЛЫНДАҒЫ ЕЛЕСТІ ІЗДЕЙТІН КӨРІНЕДІ.

лемейді. Керісінше, оның сұлулығына, тарихына, киелі ұстындарына, асқақтығына тамсана отырып, бүгінгі келбеті мен болашақ тағдырына алаң көңіл болады.

Өмір – ұзақ та қысқа керуен жол. Шығыс философтары адам осы жолды туған жеріне оралу үшін басып өтеді деп тұжырымдайды. Бейсаналы түрде. Рас, адам біткен туған жерінен қиянға самғап кетпеуі мүмкін, тіпті өзінің кіндік қаны тамған өлкесінде өмір сүріп жатуы да кәдік, бірақ ол өзінің балалық шақтағы, санасы сау, мына жалғанның қызыл-жасыл дүниесімен, дүрмегімен алданбаған уыз қиялындағы елесті іздейтін көрінеді. Ал шығандап алысқа кеткендер де өз топырағын ұмытса да, жан дүниесіндегі үлді ұмыта алмай өмір сүруі бек мүмкін. «Ұлы мекен, тұрса екен туың биік» деп толғанып, «Одан басқа өмірден не тілеймін?!» деуі де осы пайымның бір түйіні болса керек.

Ақын туған жерінің барлық бояуын, тау мен тасын, өзен мен көлін жырлағанда, жүрегі жылып, көңілі босайтыны қайран қалдырады. Тура талай жылдан кейін атамекеніне оралғандай әсермен тебіренеді. Шөлоркеген жанның алдынан шарамен су ұсынғандай шынайы сезімді ақтарады. Төмендегі жырға зер сала оқысаңыз, біздің бұл айтқанымыз-

болса, онда жусан боп көктеуден артық арман болмауға тиіс. Жусан – қазақ үшін ең қастерлі өсімдіктің бірі. «Бір қозы туса, бір түп жусан артық шығады» деп жатамыз. Ақын жусан арқылы, онда да оның көктеуі туралы айта отырып, өлеңнің өн-бойына киелілік дарытып отыр. Алдыңғы екі шумақ – мезгілдің өзгерісі, жаз, күз, қыс деген маусым айналымы арқылы өмірдің өтпелілігін ойға салса, үшінші шумақта «туған жер» деп толғанады. Кіндік қаны тамған жерін пір тұтады. Ал соңғы шумақта ақын гүлге, көктемге – сұлулыққа ғашық жан ретінде көрініп, туған жерін «тәңірге» теңейді. Содан кейін іле-шала «жусан болып көктеуді» армандайды. Бұл өлеңнің құрылымындағы құпия жад деуімізге болады. Мұны ақын әдейі саралап қолдануы мүмкін емес. Өлең – синкретті өнер. Ол ұзақ толғаныстардан, өмір жайлы көзқарастардан, ой-пайымдардан тұмайды, солардың ақын жанына әсер еткен ең бір сәулелі сәттерінен бұр алады. Сондықтан да бұл өлеңде «осыны айтайын» деген байлам жоқ, мұндағы ой мен сөздің бәрі табиғи туғандығында. Бұл біздің поэзиядағы көп кездесе бермейтін ерекшелік. Егер осы ойды айту үшін айтылса, онда ол поэзиялық қуатынан айырылып, дидактикалық тұжырымға бейімделіп кетеді. Жоғарыдағы

өлеңнің қуаты да осында: табиғат өзгерісінен басталып, туған жерге табан тіреп, өмір мен өлім арасындағы шекараға келіп түйінделуінде.

Мұндай жырлар әдетте оқырманға қарапайым ойлар тізбегі болып көрінуі мүмкін, ал түп тереңіндегі мөлдір ойды аршып алсаңыз, оның құпиясына үңілсеңіз, алдыңыздан мүлде басқа кеңістік – Адам мен Туған жер деген ұғым аясындағы бірегей бүтіндік ашылады. *Ауыл құрып кете ме де сексенем, Терең тамыр ешқашан да өштеген. Қай бұрышта, қай қырда жүрсем де, Ауылыма сағынышпен беттегем,* – дейді өзінің «Жусан иісі» өлеңінде. Автордың жусан сөзін өлеңде жиі қолданатынын байқаймыз. Бұл да сол танымдағы ұлттық бояудың поэзия болып көктеуінен деп тұжырай едік. Жусанды жырлаған ақын қазақта өте көп. Бірақ оны бейсаналы стихиясына айналдырған некен-сайқ, Аман Кәлетасев үшін жусан туған жердің негізгі символы секілді. Ал туған жер – ақын үшін атамекен, отан ұғымдарының баламасы. Шындығына келсек, өзі өмір бойы ауылында, қаржы саласында табан аудармай еңбек еткен адамның ауылдың жай-күйін терең түсінбеуі мүмкін емес. Ақын үшін ауыл тәуап етер киелі жер, қарашаңырақ секілді. Оны ауыл туралы әр өлеңінде әр қырынан безбендейді.

Автор өлеңдерінде Алтай, Тарбағатай тауларын, киелі де қастерлі Шығысты мақтанышпен жырлайды. Ол үшін Шығыс – тек күн шығатын жер емес, Шығыс – барша жаратылыстың түпқайнары. Шығысты сүю, оның әр бітік тасы мен тауына, жусаны мен ізеніне таңырқау – өмірдің мәнін терең түсінудің жолы. Қазақтың тағы бір әйдік ақыны Омарғазы Айтанұлы «Менің Шығысым» деген дастан жазғаны есімізде. Ал Мағжан Жұмабаев болса, «Күннен туғандығын» ерекше стихия санаған. Аман Кәлетасевтың да Шығысқа арнаған бірнеше жыр бар. Ақын Шығыстың сұлу табиғатын ғана емес, оның заманалар көшінен үзілмеген сан тарау аңызын өзінің жыр шумақтарымен қайта тірілтүте құлшыңғаны аңдалады. Ол шығыстың сұлулығын – Тәңірдің бізге берген сыйы деп ұғады.

Автор өлеңдерінен Абай, Қасым, Мұқағали, Жүмекен ақындарға ерекше ден қоятынын байқаймыз. Әсіресе, Мұқағалидың тұтас поэзиясын жата-жастана оқып, жатқа билгендей көрінеді. Бұл – әдеби дәстүрдің жалғасуы. Ұлттық әдебиет – тек өзіндік сара жол жасаумен көркеймейді, керісінше, өзіңе дейінгі бай әдеби дәстүрді үнемі жаңғыртып, оның артықшылығын өз мәнеріңе, көркемдік танымыңа бейімдеу арқылы дамиды. Оның кейбір өлеңдеріндегі ұйқас құру, ойды тұжырымдау дағдыларынан алдыңғы толқындағы ірі ақындарға дәстүрлі күрмет аңдалып тұрады.

*Ұйықтап кетсем қайтадан оянтандар,
Өлеңімді бітпеген аяқтандар.*

Қарсы алады ертеңнің ертегісі,

Қарсы алады, сенемін, мені ақ таңдар!

Ақын бір өлеңінде осылай ағынан жарылыпты. Мұндай шумақтар оқырманын таппай тұрмайды. Оқырманын еліктіретін, ойландыратын тапқыр тіркестер мен ойлар көп ұшырасады.

Өмір деген қасіреттен тұрады,

Өмір деген – жақсылықтың бұлағы.

Таусылмайды, таусылмайды өлгенше,

Ақылдың бұл өмірге сұрағы, – дейді тағы бір жырында. Өзі философиялық танымдық еңбектерді көп ақтарған ақынның мұндай ой-толғамдары жиі кезігеді. Өмірінің жиырма жылдан артық уақытын ауру азабымен өткізсе де, тағдырға мойып, нәлет жаудырып, өкінішке бой алдырғанын жырларынан байқаймыз.

Үнемі қайсарлыққа, өмірдің қасіреті мен қайғысын қуаныш-шаттығы арқылы да баралауға шақырып отырады. Ол өте оптимист. Түңілуден гөрі, өмірден, айналадан, әр сәттік мезеттен мәң іздеуге бейім. Өлеңдерін оқысаңыз, отансүйгіштік пен қажыр мен қайраттың лебі еседі.

Қанатым бар қыраным, томағамды ал,

Көкке самған кетейін, о, адамдар!

Ғаламдағы ғажатқа тәнті болса,

Адамды ақрымаққа санамандар.

Мұндай қайсарлық ақынның өмір, заман, қоғам хақындағы жырларында өте көп. Рухты жырлардың легін көп кезіктіресіз.

Ақын Аман Кәлетасев биыл тірі болса, 80 жастың бедеріне шығар еді. Бар ғұмырын туған жеріне қызмет етумен өткізген хәм сол туған жерін тоқтаусыз жырлаған жанның үмітке толы өлеңдерін оқып отырып, ішкі ыждағаты мен таубатті болмысына қылау түсірмей өткенін байқайды.

Бір-ақ ауыз сөзім қалсын артымда,

Сүрдім деймін сонда ғұмыр санамы, – дейді өзі де. Саналы да сұлу ғұмыр сүрген, Шығыс философтары айтқандай, туған жеріне өмірінің мазмұн-мәні арқылы шын мәнінде орала алған адамда арман бар ма? Бәріміз «туған жерге оралу» жолында жүрміз. Бірақ қай қиырда адасып қаларымызды кім білсін?!

Тоқтағалі ТАНЖАРЫҚ

ласының бір қиырында өзінің өскен елі, жері, балалық бақытты шағы өткен ортасы көңіл түпкірінен еш көтерілмейді.

Мұны екі түрлі мағынада тәпсірлеуге болады: біріншісі, ақынның өзінің кіндік қаны тамған мекені жайында толғанысы болса, екіншісі, сары жұрт – адамның бала кезінде көрген ортасының мезгіл мен мезет көшінде бұрынғы сұлу, бақуатты қалпынан өзгеретіндігі. Яғни, адам өмірі мен уақыт бір-біріне парпар өлшемде тең деуімізге болады. Сіздің бала кездегі, жастық шақтағы, егде тартқандағы табиғатқа сеніміңіз, табиғатты түйсінуіңіз бен түсінуіңіз әрқилы

әрқашан алғашқы тәй-тәй басқан шағын, табаны жерге алғаш тиген сәтін еске алуға құмар. Сондықтан ақынның бұл жырынан туған жерінің ыстық құшағын сәбидей пәк аңсармен сүюге құштар екені менмұндалап тұр. Мұны өлеңнің соңғы шумағынан байқаймыз.

*Еңіреу тағдырыма өкінбеймін,
Мен бүгін қорғаны жоқ жетімдеймін.
Ұлы мекен, тұрса екен туың биік,
Одан басқа өмірден не тілеймін?!*

Аман Кәлетасев саналы ғұмырын өзінің туған жерінде өткізген ақын. «Тебіреніс», «Іңкәр дүние», «Туған жерім – тумарым» және «Арманымды аялашы, жалған-ай...» кітаптары жарық көрген.

МОҢҒОЛИЯДАҒЫ ҚАЗАҚ ДАУЫСЫ

ӨТКЕН ЖЫЛЫ МОҢҒОЛ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚАЗАҚ РАДИОСЫ РЕСМИ ҚҰРЫЛЫП, ХАБАР ТАРАТА БАСТАҒАНЫНА 60 ЖЫЛ ТОЛДЫ.

Еттеп кештеу қалам алып отырсақ та, Осы бір айтулы дата тасқа басылып, жадымызға жазыла берсін деген оймен шетелдегі қазақ радиосының айтулы жетістіктерін жария етуді жөн көрдік. Себебі төрткүл дүниеге тарыдай шашылған елдің бір-бірімен арасы үзілген заманда тек аталған радио көп жағдайда құтқарушы рөл атқарды. Жергілікті жерлерде зиялы қауымның қалыптасуына, ағартушылықтың дамуына, тіл жүйелілігін сақтап қана қоймай, заман иірімдеріне бейімделуде өлшеусіз маңызға ие болды.

Тарих беттеріне көз жүгіртсек, Моңғол Халық Республикалық партиясының Орталық комитеті мен МХР Министрлер кеңесі 1965 жылдың 30 маусымында 292/242 қаулымен Баян-Өлгей қаласында радио хабар тарату бекетін ашу жөнінде шешім қабылдайды. Міне, осы құжат моңғол елінде қазақ радиосы құрылуының ресми негізі болды.

Әрине, моңғолшадағы ресми құжат «Баян-Өлгейдегі радио хабар тарату бекеті» деп аталғанымен, хабар қазақша таралғандықтан, біз үшін ол қазақ радиосы деп қабылданары сөзсіз.

Сол жылдары істің басы-қасында жүрген моңғолиялық қазақ мамандардың түрлі көздерде жария еткен естеліктері бізге мынадай ахуалдан хабар береді. Жоғарыдағы бұйрықтан соң келер айдың бесінде, яғни 1965-тің 5 шілдесінен бастап радио хабарын тарату стансасы (РХТС) сынақ режимінде іске кірісіп, тамыздың 20-сы күні хабар тарату ресми түрде бастау алған. Хабарлар кешкі мезгілде күнделікті 30 минут қазақ тілінде таратылып отырған.

Бір қызығы, Моңғолияның Баян-Өлгей аймағына радиоға қажетті желілерді тарту, құрылғыларды орнату секілді инженерлік жұмыстар Чехословакия мамандарының қолымен 1961-1965 жылдар аралығында жүргізілген екен.

Баян-Өлгейде құрылған радиохабар редакциясының басшылығына Моңғолия мемлекеттік университетінің түлегі, журналист Қизат Мәлікүлі тағайындалған.

Қ.Мәлікүлі тарихи Отаны Қазақстанға алғашқылардың бірі болып 1992 жылы қоныс аударды. 2020 жылы елордада дүниеден өтті.

Моңғол аймақтық партия комитетінің шешімімен тілші болып Шерияздан Нағмышұлы, Елікбай Іңірбайұлы деген азаматтар тағайындалған болса, дик-

торлыққа Қабылахат Әбілмәжинұлы бекітілен.

Жалпы, моңғол жерінде радионың қазақша хабар тарата бастау тарихы ертеректе басталған. Елімізде қазақ радиосының тарихы сонау 1921 жылдан басталса, моңғол жерінде қазақша хабар тарату 1944 жылғы көктемгі айлардан бастау алған. Ресми құрылмаса да, сол кезден бастап аптасына бір рет 5-10 минуттан қазақша хабар моңғол астанасынан таратылып отырған. Жұртшылық Екінші дүниежүзілік соғыс деректерін, моңғол-жапон соғысы туралы ақпаратты радиодан құлақтанып отырған.

Өкінішке орай, 1944-те бастау алған бұл істің басы-қасында болған алғашқы буын қазақ қызметкерлер туралы деректер толық сақталмапты. Белгілісі сол, Ө.Қамбар, О.Тілейхан, А.Сонғыбай, Қабышай Сәдуаулы секілді моңғол астанасында жұмыс істеп, жоғары партия мектебінде оқып жүрген жастардың ерекше жігері, қоғамдық көмегі арқасында Моңғолиядағы радио қазақ тілінде қысқа болса да өз тыңдарманына жол тартқан. Яғни, бастама жанашыр азаматтардың қоғамдық көмегі негізінде жүргізілген. Тек 1947 жылы ғана Моңғолияның Радио комитетінде саяси редактор штаты ашылып, оған МХРП ОК шешімімен ұлтты қазақ маман Қ.Сәдуаулы тағайындалады. Аталған азамат, моңғол астанасынан қазақ тілінде радио хабар тарату ісін 1955 жылға дейін өзінің партиядағы негізгі жұмысымен қатар алып жүреді. Айтқа кетерлігі, Қ.Сәдуаулы моңғол радиосының қазақ тіліндегі таратылымын өзі дайындап, өзі оқитын болған.

1957 жылы Моңғолияның Радио комитетінде алғаш рет қазақ редакторы үшін ресми штат ашылады да, оған Моңғолиядағы қандастар арасынан шыққан алғашқы кәсіби журналистердің бірі, аудармашы Қизат Мәлікүлі тағайындалады.

Әрине, белгілі бір идеология аясында те болатындай, Моңғолиядағы қазақ радиосы да «социалистік дамуға бет алған» моңғол қоғамын жақсы жағынан көрсетуді насихат ететін ақпараттық құрал ретінде құрылған еді. Мақсатына сай, радио күнделікті эфирде партия, үкімет, аймақ жаңалықтарын айтып, елдегі шаруашылықтың түрлі саласында болып жатқан оқиғалар туралы хабарлар таратты. Бұл сипаттағы хабарлар «Уақыт және уақыт», «Партия тұрмысы» деген айдарлармен таныстырылып тұрған.

Әйтсе де, қанша жақтан идеология құралы болса да, сондағы ұлтты қазақ қызметкерлердің ат салысуымен радио Моңғолиядағы қазақ қоғамының тұрмыс-мәдениетіне леп берді, радио мұрағаты ел арасында шашырап жатқан өлең-жыры, өнері жазылып, жинастырылған алтын қорға айналды. Өйткені редакция ресми жаңалықтармен шектелмеуге тырысып, «Жауқазын», «Дала дидары», «Ауыл мәдениеті», «Әдебиет» секілді айдарлармен халық мәдениетін жариялап отырған. Маңыздысы сол, қазақ радиосы моңғол жеріндегі қазақ интеллигенттік ақыл-ойының, әдебиеті мен жазушылығының бағдары мен шаңырағына айналды.

Моңғолиядағы Қазақ радиосы 1965 жылы ресми ашылған күннен бастап 1989 жылға дейінгі жиырма бес жыл бойы хабарларды күніне 30 минуттан таратып келсе, осы жылдан бастап 1 сағатқа дейін ұзартылды. Бұл да Кеңес Одағы жүйесіндегі серпілістердің моңғол елінде білінген дүмпулері мен демократияның жылымық лебі нәтижесінде мүмкін болды.

Баян-Өлгейде тұрып жатқан аға буыны бар, атамекенге оралғаны бар, «Тоғыздың хабары» туралы тіл қата қалсаңыз, елең етпейтіні аз. Осы бір сөз ел арасы мен санасына мықтап орнығып, бір дәуірге тән символдардың қатарына айналған. Баян-Өлгейде қазақ радиосы ашылған күннен бастап хабарлар тек кешкі тоғызда таралатын.

Істің басы-қасында болған алдыңғы буын өкілдері «жұрттың шаруасына жайлы болсын деген қаммен кешкі тоғызға қойдық» деп естелік айтса, кейінгі буын «бастау алып, дәстүрге айналған ырғақты сол күні жалғастыра бердік» дейді. Қалай болғанда да, «Тоғыздың хабары» ел санасына заманның айықпас белгісі, тыңдарманның күндегі тұрмысының өзгермес бір қалыбы ретінде орныққаны байқалады.

«Тоғыздың хабарына» қатысты тағы жаңалығы 1990 жылдан бастап «Тоғыздың хабарын» Түркештің «Көңілашар» күйімен бастауды дағдыға айналдырған. «Тоғыздың хабарын» Өлгейдегілердің бәрі тыңдайтындықтан, «өзеріс» ел арасында әжептеуір әбгерлік тудырып, тіпті, тыңдарман наразылықтарын білдірген. Себебі 1960 жылдардан бастап Бейсенбі бидің «Кеңес» күйімен ғана басталатын еді. Тыңдарманның санасына әбден сіңісті болғандықтан, жұрттың күнделікті тұрмысының мызғымас бір белгісіне айналғаны сонша, аудитория жаңашылдықты емес, қалыптасқан үрдісті қалады.

1990 жылдар қандастар атамекен шаңырағы астында алғаш қауышпа бастады. 1992 жылдың қазанында Алматыда Дүниежүзі қазақтарының алғашқы Құрылтайы өтті. Міне, осы шараны Алтайдың арғы бетіндегі ағайынға жеткізу қамымен Моңғолиядағы қазақ радиосы арнайы тілші етіп бүгінде Алашқа аты мәшһүр ақын Сұраған Рахметұлы жібереді. Бұл сапар радионың қызметкерін шетелдік сапарға алғаш рет жіберген сәті еді.

Заманның кереғар лебіне қарамастан радио моңғол жеріндегі қазақты атамекенмен жалғап отыруға ұмтылды. 1966 жылы Сәбит Мұқанов бастаған қазақ жазушыларының делегациясын Баян-Өлгейге сапармен барып, жергілікті қазақ радиосы арқылы атамекеннің сәлемін жеткізді.

Радио арқылы Баян-Өлгейдегі қазақ Атамекендегі мәдениет ауасымен тыныстап отырды. Қазақ руханиятының асыл мұралары қазақ радиосының дикторлары арқылы қалың елге эфирден оқылды.

Моңғолиядағы қазақ радиосы, ол елде кейін пайда болған басқа да БАҚ жалпы қазақ журналистикасының құрамдас бөлігі екенін ұмытпауымыз керек.

Алмат АЛТАЙ,
Дүниежүзі қазақтары қауымдастығы қызметкері

Нәзір Төрөқұлұлы МҰРАЖАЙЫ АШЫЛДЫ

ЕЛОРДАДА КӨРНЕКТІ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ, ТҮНҒЫШ КӘСІБИ ДИПЛОМАТ НӘЗІР ТӨРӨҚҰЛҰЛЫ ҒҰМЫРНАМАСЫНА АРНАЛҒАН МҰРАЖАЙ АШЫЛДЫ. «НӘЗІР ҒҰМЫР – ТӘЛІМ ҒҰМЫР» АТТЫ САЛТАНАТТЫ ЖИЫҢҒА ОРТАЛЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР БАСШЫЛАРЫ МЕН ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ, НӘЗІРТАНУШЫ ҒАЛЫМДАР МЕН ТҰЛҒАНЫҢ АҒАЙЫНДАРЫ, ЕЛГЕ БЕЛГІЛІ МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІ, СОНДАЙ-АҚ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ БАҚ ӨКІЛДЕРІ ҚАТЫСТЫ.

Салтанатты іс-шараның мақсаты – ескелең ұрпаққа Нәзір Төрөқұлұлының ел тарихындағы айрықша орнын, оның ағартушылық, дипломатиялық және мемлекетшілдік мұрасын кеңінен таныту, тұлғаның өнегелі өмір жолын білім беру кеңістігінде насихаттау. Нәзір Төрөқұлов атындағы №35 мектеп-лицейде өткен жиын аясында қонақтар мектеп тыныс-тіршілігімен танысып, балалар салған суреттерді тамашалады. Түркістан облыстық Тарихи-мәдени-этнографиялық орталығына қарасты Нәзір Төрөқұлов музейінің «Ұлт рухын көтерген тұлға: Нәзір Төрөқұлов» атты астаналықтарға арналған Көшпелі көрмесі, театрландырылған әдеби композициядан басталып, әрмен қарай музей мен кеуде мүсінінің лентасын қиюға ұласты. Бұдан ары мұражай ішінде экскурсия жалғасып, «Н.Төрөқұлов – көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым, қазақтан шыққан түнғыш кәсіби елші» атты ғылыми конференциямен айықтала түсті.

Баяндамаларға сарапшылық пікірін білдірген мемлекет және қоғам қайраткері Қуаныш Айтаханов өз сөзінде: «Ол Түркістан өңіріндегі Қандөз ауылында туып, Ташкентте білім алып, Қоқанда мақта саудасымен айналысқан кәсіпкер Төрөқұл отбасында 1892 жылы дүниеге келген. Нәзір 1900-1903 жылдары Қоқандағы медреседе, 1903-1905 жылдары осындағы орыс-түзсем мектебінде оқыған. 1905-1913 жылдары сондағы коммерция училищесін бітіріп, Мәскеудегі коммерция институтына оқуға түседі. Бірақ 1916 жылғы маусымның 25-інде патша жарлығы бойынша майданның қара жұмысына алынған жерлестеріне көмек көрсету мақсатымен оқуын тастап, Батыс майданына барады. Осы жерден оның аңыз ғұмыры басталды», – деп тұлға мирасына шолу жасады.

Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, ҚР ҰҒА Құрметті академигі, экономика ғылымдарының докторы, профессор Жаппар Жұман: «Өзінің қысқа өмірін Нәзір Төрөқұлов толығымен ұлтына,

оның болашағына арнады. Сол бір аласапыран заманда Кеңес Үкіметінің басшылық қызметтерін атқарды. Соның ішінде Түркістан Орталық атқару комитетінің төрағасы ретінде халқымыздың жағдайын, әл-ауқатын жақсарту, олардың рухани мәдениетін арттыру, мәдениет, білім ошақтарын көбейту, жастарды тәрбиелеудегі еңбегі ұшан-теңіз. Ол тек қана қазақ халқы емес, бүкіл түркітілдес халықтардың мақтанышына айналды. Түркістан облыстық барлық кезеңінде халықтармен етене араласып, оларды мәдениетке, әдебиетке баулыды», – деді.

Саяси ағартушы технолог Абылайхан Қалназаров болса, «Британдық жазушы Уэллс Герберт: «Уақыт машинасы әрқайсымызда бар: өткен шаққа – естелік, болашаққа – арман апарды» депті. Сол Нәзірдей ұлылар жасаған дәуірлерге – өткен шаққа апара алатын кезекті уақыт машинасы – музей мен кеуде мүсін ашуға арналған айтулы іс-шарамыз да мәресіне жетті» дей келе, «Нәзір» деген есімнің өзі оңай емес. Мәні өте терең: «Ұлы мұрат жолында құрбандық пен серт» деген мағынаға келеді. Ол кісі келер ұрпақ үшін өз нәзірін беріп кетсе, мінекей, біз де оған нәзір беріп жаттырмаз. Бұған дейін Өзбекәлі Жәнібек ғұмырына арналған «Мәдени майдан» кітабына мырундық болған едік. Енді музейіне де жол ашып, зор мәртебе таптық. Араб-мұсылман әлеміндегі елшілік мұрасының өзі орын-түзем мектебінде оқыған. 1905-1913 жылдары сондағы коммерция училищесін бітіріп, Мәскеудегі коммерция институтына оқуға түседі. Бірақ 1916 жылғы маусымның 25-інде патша жарлығы бойынша майданның қара жұмысына алынған жерлестеріне көмек көрсету мақсатымен оқуын тастап, Батыс майданына барады. Осы жерден оның аңыз ғұмыры басталды», – деп тұлға мирасына шолу жасады.

Жыын барысында «Нәзір Төрөқұлұлы жолы» деректі фильмінің тұсауы кесіліп, алғаш рет көрерменге жол тартқаны бұл іс-шараның идеологиялық-тәлімдік негіздемесінің беріктігін көрсеткендей.

Нәзір Төрөқұловтың елге сіңірген еңбегі ұшан-теңіз. Оның өмір жолы – ұлтқа адалдықтың, білімге ұмтылыстың, мәмілегерлік пен қайсарлықтың айқын үлгісі.

А.БИМЕНДІ

«ДОСТЫҚ ТУЫНАН» «НҰРЛЫ ЖОЛҒА» ДЕЙІН

Ташкенттегі республикалық қазақ газетінің жарық көргеніне 35 жыл толды

ҚАЗАҚТАРДЫҢ ШЕТЕЛДЕГІ ҮЛКЕН ДИАСПОРАСЫ ӨЗБЕКСТАНДА ТІРЛІК КЕШІП ЖАТЫР. ӨЗБЕК ЕЛІНДЕГІ ҚАЗАҚТАР ОРТА МЕКТЕПТЕ ЖӘНЕ КЕЙБІР ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА АНА ТІЛІНДЕ БІЛІМ АЛУ МҮМКІНДІГІ БОЛҒАНЫМЕН, ОЛАРДЫҢ ТЫНЫС-ТІРШІЛІГІНЕН ХАБАР БЕРІП ОТЫРАТЫН РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ДЕНГЕЙДЕГІ ГАЗЕТ-ЖУРНАЛЫ ЖОҚ ЕДІ. ЕЛ ІШІНДЕГІ САУАТТЫ АДАМДАРДЫҢ ТАЛАП ЕТУІМЕН БҮЛ ЕСЕЛЕ ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАН БАСШЫЛАРЫНА ЖЕТІП, ОЛАРДЫҢ КЕЛІСІМІМЕН ҚАЗАҚСТАНДА – ӨЗБЕК ТІЛІНДЕ «ДУСТЛИК БАЙРОҒИ», ӨЗБЕКСТАНДА – ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ «ДОСТЫҚ ТУЫ» ГАЗЕТТЕРІ ШЫҒАТЫН БОЛДЫ. СОЛАЙША, ОСЫДАН 35 ЖЫЛ БҮРЫН, 1991 ЖЫЛДЫҢ 10 ҚАҢТАРЫНДА ТАШКЕНТ ҚАЛАСЫНДА ӨЗБЕКСТАН ҚАЗАҚТАРЫ ҰЗАҚ КҮТКЕН РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ГАЗЕТ «ДОСТЫҚ ТУЫ» ГАЗЕТІНІҢ ТҮНҒЫШ САНЫ ЖАРЫҚ КӨРДІ. БҮЛ ЖАЙЫНДА АЛҒАШҚЫ РЕДАКТОРЫ АҚАН ТАШМЕТОВ БЫЛАЙ ДЕП ЕСКЕ АЛАДЫ:

1990 жылдың 6 желтоқсаны күні Өзбек КСР Жоғарғы Кеңесі ІІ және ІІІ сессияларының қаулылары негізінде Өзбек КСР Жоғарғы Кеңесінің Төрағасы М.Ибрагимов пен Өзбек КСР Министрлер Кабинеті Төрағасының бірінші орынбасары И.Жұрабековтың қолдары қойылған «Об обеспечении выпуска газеты «Халқ сузи», «Народное слово», «Хақиқати Узбекистон», «Достық туы», «Ленин байрағы» деген №175-ХІІ санды қаулысы жарияланып, 1990 жылдың 31 желтоқсанына дейін бұл редакцияларды қажетті қаржымен, газеттерді шығаруға байланысты техника-

лық жабдықтармен, қағазбен және көліктермен қамтамасыз ету ісі тиісті министрліктер мен кеңселерге жүктелді. Кенестік кеністікте сол уақытта айрықша белең алған қайта құру саясатынан жігерленген біз де, яғни Өзбекстандағы бірқатар қазақтілді журналистер мен қоғамдық белсенділер бұл мүмкіндікті ұтымды пайдаланып қалуға тырысып бақтық.

Сөйтіп, Өзбекстанда республикалық қазақ газеті жарық көрді. Дегенмен газеттің алғашқы 10 нөмірі Шымкент қаласындағы баспаханада басылды. Сосын газет басы-

лығы басылым Ташкенттің өзінде шықпайынша оны шығаруды уақытша тоқтата тұрамыз деген шешім қабылдады. Дегенмен көп ұзамай газет редакциясына Ташкенттің қақ ортасындағы Ленинград көшесінен (қазіргі Магбуотчилар көшесі) үш қабатты ғимараттың екінші қабатынан орын беріп, газет шығаруға қажетті қаржы бөлініп, жұмысты жалғастыруға жағдай жасалды.

Газет аптасына үш рет шығып тұрды. Жүсіп Әлқожаев, Мұратбай Ұлықманов, Әбділлі Тілеубеков, Үсен Асқаров, Мекембай Омаров, Нұрбиді Омарова, Құтмағамбет Қонысбай, Мендібай Әбілұлы, Айтуар Сабыров, Мұрат Бекей секілді көптеген журналистің және жер-жерден материалдар жолдап тұратын білікті авторлардың қажырлы еңбегінің арқасында «Достық туы» газеті мәні мен мазмұны жағынан өте сапалы басылымға айналды. Газетте ақын-жазушылардың шығармалары жиі басылып, өзбек еліндегі қазақ әдебиеті жақсы насихатталды, өнер адамдары мен ғалымдар жайлы мақалалар жиі жарық көрді және сол кездегі саясат пен экономика туралы жан-жақты сараптамалық материалдар беріліп тұрды.

Жасыратыны жоқ, «Достық туына» елдің ықыласы ерекше болды. Газет баспасөз каталогына еңбей тұрып-ақ таралымы 10 мыңнан асты. Жарық көруінің екінші жылында тиражи 25 мың данаға жетті. Бұл өте жоғары көрсеткіш еді, өйткені сол тұста Ташкентте шығып тұрған орыс, тәжік, қырым татар тілдеріндегі республикалық газеттер тиражи

жөнінен «Достық туына» маңайлай алмайтын. Газетке 1993 жылға халық көп жазылып, газет редакциясы да жаңа жылда көптеген жоба жасаған-ды, соның бірі басылымның әдеби қосымшасын шығару болатын. Бірақ 1993 жылдың ақпанында екі жылдан аса оқырмандарын қуантқан «Достық туының» шығуы тоқтап, оның орнына аптасына бір рет шығатын «Нұрлы жол» газеті жарық көре бастады.

«Нұрлы жолдың» алғашқы редакторы филология ғылымдарының докторы, профессор Қалдыбек Сейданов болды. Одан кейін аз уақыт Рысбай Анарбеков, сосын Ақан Ташметов газет тізгінін қолға алды. 2012 жылдан қазірге дейін Ғұламзәкір Юсупов басқарып келеді.

О баста «Достық туы» деген атпен ашылып, кейін «Нұрлы жол» болып жалғасып, елдегі қазақтілді оқырмандардың рухани суранысын қанағаттандырып отырған газеттің құрылтайшылары – Өзбекстан Республикасының Олий Мажлисі, Заң шығару палатасының Кеңесі, Өзбекстан Республикасының Олий Мажлисі Сенатының Кеңесі және Өзбекстан Республикасы Министрлер кабинеті.

Бүгінде «Нұрлы жол» газеті өз оқырмандарына өзбек елінде болып жатқан жаңалықтарды жан-жақты сарапал жеткізетін және ондағы қазақтардың өнері мен әдебиетін, салт-дәстүрін насихаттауда заман талабына жауап беретін іргелі басылым ретінде танымал.

Ахмет ЖҰМАҒАЛИҰЛЫ

– Threads желісінде алғаш жүктеген, Парижде қазақ тілін әр сенбі сайын үйренетініңіз жайлы видеоңыз бес жүзден астам лайк жинаған екен.

– Парижде тұратын қазақ достарым Франциядағы өмір туралы блог жүргізеді. Ол бірде маған Қазақстанда Threads желісі танымал екенін айтты. Оған дейін TikTok-та жиі салатын едім. Сөйтіп, былтыр қазан айында бір уақытта Instagram мен Threads-та парақша ашып, қазақша қалай үйреніп жүргенімді баяндай бастадым.

– Бастапқыда сізді Димаш Құдайбергеннің Франциядағы жанкүйері болар деп ойласам, қателесіппін. Қазақ тілін үйренуге құштар болуыңызға Димаштың еш қатысы жоқ екен. Расында солай ма?

– Иә, 2019 жылы YouTube-ты «ақтарып» отырғанда Қазақстанда тұратын америкалық қыздың видеосын кездейсоқ көріп қалдым. Ол онда өз өмірін ғана емес, елдегі ерекшеліктер туралы да баяндап жүрді. Онда жиі естілетін бейтаныс тіл мен музыкаға қызыға бастадым. Мен Қазақстанның қайда орна-

THREADS ЖЕЛІСІНДЕ АЛДЫМЕН ҚАЗАҚША, СОСЫН ОНЫҢ АУДАРМАСЫН ФРАНЦУЗ ТІЛІНДЕ ЖАРИЯЛАП ЖҮРГЕН ФРАНЦУЗ ҚЫЗЫНА ТАМСАНБАҒАН АДАМ КЕМДЕ-КЕМ. ПАРИЖДЕ ТҰРАТЫН ЭЛИЗ ПАКЕТО 5 ЖЫЛ БҰРЫН YOUTUBE-ТА КЕЗДЕЙСОҚ КӨРІП ҚАЛҒАН ВИДЕОЛАР ЛЕГІ АРҚЫЛЫ ҚАЗАҚ МӘДЕНИЕТІНЕ ҚЫЗЫҒА БАСТАҒАН. СОДАН СОҢ ПАРИЖДЕГІ ҚАЗАҚ КИНОСЫНЫҢ АПТАЛЫҒЫНА ЖИІ БАРЫП, ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ ОДАН БЕТЕР АРТА ТҮСКЕН. ҚАЗІР ОЛ ПАРИЖДЕГІ ҚАЗАҚ МӘДЕНИ ОРТАЛЫҒЫНДА ҚАЗАҚША ҮЙРЕНІП ЖҮР. АЛДАҒЫ УАҚЫТТА ҚАЗАҚ ТІЛІН ЖЕТІК МЕНГЕРІП, ФРАНЦУЗДАРҒА ҚАЗАҚША САБАҚ БЕРГІСІ КЕЛЕТІН ЭЛИЗГЕ ХАБАРЛАСЫП, АЗ-КЕМ ӨНГІМЕЛЕСКЕН ЕДІК.

ПАРИЖДЕ

қазақ тілін насихаттап жүрген француз қыз

орысша білсең, қазақша үйрететін көп ресурс таба аласың. Ал ағылшын немесе французтілділерге қазақшаны онлайн үйренуге болатын материалдар жоқтың қасы. Мен Парижде оқуға түскен соң ғана қазақ тілін қайта үйренуді қолға алдым. Бірде мұнда қазақ киносының фестиваліне бардым. Сол жерде Парижде қазақ мәдениет орталығы бар екенін білдім. Сөйтіп, сол орталықпен тығыз байланыс орнатып, көп іс-шараға атсалыса бастадық.

Шынымды айтсам, басында Димаштың жанкүйерлері оның есімін айтып жүргенін естігенімде, оны адам аты емес, әлемнің бір бұрышындағы локация атауы болар деп ойлады (күліп). Мен оны кеш таныдым. Әндерін тыңдаймын. Париждегі оның көп жанкүйерінің дені – үлкен кісілер. Олар әлемнің басқа елдеріндегі комьюнити-мен тығыз байланысы бар үлкен қауымдастық екен. Мен Қазақстанды кездейсоқ блог арқылы таныдым. Біз мұнда өтетін қазақ киносының фестивалдеріне жыл сайын барамыз. Маған онда көрсетілген дүниелер ұнап қалды. Мен секілді кино арқылы қазақ мәдениетіне қызыққандар жетіп артылады. Қазақ киносы арқылы қазақ тіліне қызығушылығым ауды. Қазақ тілі – расында әдемі тіл. Оны тезірек жетік меңгергім келеді. Десе де, бұл ресурс аздығынан мүмкін болмай тұр. Сол үшін Threads желісін қуатты құрал ретінде көп қолданамын. Онда қазақша көп пост оқимын. Сөйтіп, көп жаңа сөздерді түртіп алып, кейін қайталаймын. Кейін қазақ достарыммен сөйлесемін, онлайн араласатындармен қазақша жазысамын.

– Өзіңіз Францияның қай аймағынансыз?

– Мен Францияның оңтүстігінде орналасқан Прованс аймағында ту-

өзгертті. Парижде қазақ мәдениетін насихаттайтын көп ивентке барамын. Наурызды айрықша атап өтеміз. Ара-тұра бәріміз жиналып, сурет саламыз. Былтыр ЮНЕСКО-ның бас пәтерінде тұңғыш рет қазақ пен қырғыз ақындарының арасындағы айтысты тамашаладым. Сонымен қатар бас пәтерде өткен «Менің атым – Қожа» («Je m'appelle Koja») кітабының тұсаукесеріне бардым. Концерттерге, ұлттық би кешіне де жиі барамын. Айтпақшы, Қазақстандағы жұртшылық Парижде қазақ мәдениетіне қатысты көп ивент өткізілетінін білмейді екен. Мысалы, Парижде орнатылған Абай мүсіні туралы жазба салып едім, көпшілік мұны білмейтін болып шықты. Ақынның 180 жылдығына орай өткен іс-шарада французша бір-екі туындысын оқығаным бар.

– Жеке парақшаңыздан былтыр Ақтауға барғаныңызды байқап қалдым. Қазақстанға бірінші рет барған сіз неліктен алдымен Ақтауға баруды ұйғардыңыз?

– Иә, былтыр қараша айында Ақтауға жол түсті. Ол уақытта Астанаға бармағаным жақсы болған екен (күліп). Себебі ол мезгілде бас қалаларыңызда күн қатты суық деп естіген едім. Ақтауға достарым шақырды. Өзім де Бозжыраға қатты барғым келген-тін. Көпшілік қараша айы Ақтауды аралауға керемет мезгіл деп айтты. Келесі жолы Алматы, Астанаға барсам деймін. Каспий теңізі жағалауын аралап, әдемілігіне тамсанып қайттым. Атқа міндім. Бозжыраға табаным тиді. Маған Қазақстанды бірден заманауи қаласы емес, ауыл-аймағы арқылы тану қызық болды. Мысалы, Парижде барсаң заманауи ғимараттар мен мультимәдениеттен көз алмайсың. Ал егер шынайы Францияны көргіңіз келсе, ауыл-аймақтарына барғаныңыз абзал. Шағын қалаларға барсаң Париждегі көргеніңізден едәуір айырмашылық пен жергілікті дәстүрдің белгілерін көп көресіз. Ақтау да сол секілді. Қазақ халқының көп дәстүріне қанығып қайттым. Ондағы тұрғын үйлер мен ғимараттар өзінше әдемі. Тағамдары да дәмді.

– Threads-та «Француз болсам да, қазақтың дәстүрлі ұлттық киімін ерекше бағалаймын және үлкен құрметпен қараймын. Бұл киімдер – Қазақстанның мәдениеті, тарихы мен болмысын дәріптейтін асыл мұра» деген жазбаңызға 60-тан астам қолданушы пікір қалдырған. Ақтауға барғаныңызда ұлттық киімнің түр-түрін көрген боларсыз?

– Иә, мен тіпті ол жақтан қыз-кейіншектер киетін ұлттық киім мен зергерлік бұйымдар сатып алдым. Парижде өтетін қазақ ивенттеріне киіп барамын. Былтыр Наурызда мәдени орталықтағы ұлттық киімді киген едім. Сол киім үлгісі мен әшекейлер ұнап қалды. Маған әдемі жарасатын секілді. Енді мұндай

іс-шараларға киетін өз киімімнің бары қандай жақсы еді.

– Әлеуметтік желіде өзіңіз қазақша үйреніп қана қоймай, француз тілін үйренгісі келетін отандастарымызға да көмектесіп жүрсіз. Парақшаңыз арқылы француз тілін үйренгісі келетіндер көп шығар?

– Негізі, бастапқыда желіге ағылшынша, қазақша аралас видео жүктегім келген. Сосын қазақтарға, әсіресе, француз тілін үйреніп жүргендерге де кішігірім көмегім болсын деген ой келді. Ақырында, бұл форматтың екі жаққа да тиімді екеніне көзім жетті. Мен ол поста-тыма реакция таныту арқылы қазақша

бе? Сабақ аптасына қанша рет өтеді?

– Иә, аптасына бір рет сабаққа барамын. Десе де, сабақпен шектеліп қалмай, өз бетіммен көп үйренуге тырысамын. Duolingo қосымшасына қазақ тілінің кіріктірілмегені өкінішті-ақ. Жоғарыда айтып өткенімдей, әлем тілдерін үйрету үшін жасақталған көп мобильді қосымшаға қазақ тілі енгізілмеген. Оларда тіпті, қолданыс аясы тар тілдер де бар, бірақ қазақша жоқ. Көп танысым «Мына қосымша пайдалы» деп бірнешеуін қолдануға кеңес берді. Алайда онда қазақ тілі орысша үйретіледі. Қазақшаны қалай үйрену керектігі туралы орысша материалдар жетерлік. Түрікше де бар. Алайда өзге тілдерде жоқтың қасы. Мен қазақ тілін орысша үйренгім келмейді. YouTube-та қазақ тілінің ережелерін ағылшынша түсіндіретін бір ғана канал бар. Ол көбіне базалық сөйлемдерді жақсы түсіндіреді. Мен тіл үйренуге барып жүрген орталықта Абай институты құрастырған бір ғана кітап бар. Дегенмен, оның ішінде көп қате бар екен. Мұғаліміміз мұны жиі байқап, бізді түзеп отырады. Қазақ тілін ағылшынша үйрететін кітаптар мен қосымшалар көп болса игі еді. Ессесіне, қазақ мәдениетіне қызығатын ағылшынтілді ұлттар тез үйреніп алады.

– Алдағы мақсат қандай? Қазақ тілін толық меңгеріп алған соң, не істемек ойыңыз бар?

ҚАЗАҚ ТІЛІ – РАСЫНДА ӘДЕМІ ТІЛ. ОНЫ ТЕЗІРЕК ЖЕТІК МЕНГЕРГІМ КЕЛЕДІ. ДЕСЕ ДЕ, БҮЛ РЕСУРС АЗДЫҒЫНАН МҮМКІН БОЛМАЙ ТҮР. СОЛ ҮШІН THREADS ЖЕЛІСІН ҚҰАТТЫ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕ КӨП ҚОЛДНАМАЙМЫН. ОНДА ҚАЗАҚША КӨП ПОСТ ОҚИМЫН. СӨЙТІП, КӨП ЖАҢА СӨЗДЕРДІ ТҮРТІП АЛЫП, КЕЙІН ҚАЙТАЛАЙМЫН. КЕЙІН ҚАЗАҚ ДОСТАРЫММЕН СӨЙЛЕСЕМІН, ОНЛАЙН АРАЛАСАТЫНДАРМЕН ҚАЗАҚША ЖАЗЫСАМЫН.

үйренемін, ал қазақтар менің ана тілімнің ережесін ұғынып, жаңа сөздерді жаттай алады.

– Қазақшаңызға риза болған көпшілік сізде еш акцент байқалмайтынын көп жазыпты. Расында да, акцентсіз, тамаша сөйлейсіз.

– Мен дыбысталу жағына көп мән беремін, тиісінше көп жұмыс істеймін. Дегенмен бізге, француздарға сіздердегі қ, ғ секілді төл дыбыстарын айту оңайырақ. Себебі ол дыбыстар бізде де бар. Қазақтарға да французша сөйлеу оңайырақ. Менің көп қазақ танысым біздің тілде акцентсіз, керемет сөйлейді.

– Threads-тегі парақшаңыздан «Өтінемін, маған «р» әрпін айтудың барлық құпиясын айтыңыздаршы» деген тағы бір жазбаңызды көріп қалдым.

– Иә (күліп). Жаттығу жасап, дұрыс дыбыстауға барымды салып жүрмін. Бірнеше адам ол әріпті дұрыс дыбыстаудың қыр-сырын қазақша жазыпты. Бізде р әрпі болғанымен біз оны ғ деп айтамыз. Мысалы, mersi (қазақша – алғыс) деген сөз mersi деп естіледі.

– Қазір қазақ тілін Париждегі мәдени орталықта үйреніп жүрсіз

– Күндердің бір күнінде қазақша еркін сөйлеймін деген сенімім бар. Шыныммен қазақтар секілді «зуылдап» сөйлескім келеді. Содан соң қазақтарға француз тілін үйреткім келеді. Алдағы уақытта қазақша-французша үйрететін ресурс жасақтап шығарсам тіптен жақсы болар еді. Менің көмегіммен көп француз қазақша, бірнеше қазақ біздің тілді үйреніп алса, керемет емес пе? Франция мен Қазақстан арасында мәдени көпір болғым келетінін үнемі айтамын.

Бір қызығы, былтыр Ақтауға барғанымда жергілікті тұрғындар менің бет-әлпетіме қарап орысша сөйлей жөнелгеніне таңқалдым. Мен олармен ағылшынша, қазақша сөйлесуге тырыссам да, олар менің орыс емес екенімді білсе де, маған орысша жауап қатады. Ақтауда бас қалалармен салыстырғанда қазақ-тілді орта, дәстүрге берік екенін жиі еститімін. Десе де, менімен орысша әңгіме өрбітуге тырысқандарына аң-таң болдым. Киноны толығымен қазақша көргім келеді. Қазақша әнді де аудармасыз тыңдасам деймін.

– Әңгімеңізге рахмет!

Сұхбаттасқан
Элия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ

ласқанын білемін, алайда тілі, діні, дәстүрі қандай екенінен бейхабар едім. Маған бәрі, бәрі қызық көрінді. Кейін Қазақстан, Орталық Азия, Жібек жолы туралы кітаптар оқи бастадым. Сол аралықта қазақ тілін үйренуім керек екенін түсіндім, алайда дүниежүзі бойынша пандемия басталып кетті. Тек әріптерді ғана жаттап алдым. Өз бетімше үйренім келген еді, алайда қазақ тілін үйден шықпай-ақ үйретуге мүмкіндік беретін ресурс табу мүмкін емес. Қазақ тіліне қызыққалы бері ұғынғаным, егер сен

дым. Мен өскен жақта университет жоқ болғандықтан, жоғары білімді Парижде жегілдірігім келді. Мұнда сапа менеджері мамандығын игердім. Жалпы, маған түрлі мәдениет пен тіл үйренген ұнайды. Неміс тілін білемін, одан бөлек, кәріс, қытай тілдерін үйреніп жүрмін. Орысша сәл білемін. Себебі қазақша түсіну үшін орыс тіліндегі сөздерді жаттауға тура келді. Одан бөлек, спортты жаным сүйеді. Тәэквондодан қара белбеу иегерімін.

Мектепте Қазақстанның КСРО құрамына кірген елдер тобында болғанын, кейін ол мемлекеттердің тәуелсіздік алғанын оқыдық. Бар болғаны осы. Десе де, көпшілік ол елдердің бөлек тілі мен ділі, дәстүрі барынан бейхабар болды. Сұрастырғанымда, расында, олар қазақ тілі, қазақ мәдениеті өз алдына бөлек әлем екенін білмеген. Менде де сондай түсінік болған. Алайда Париж бәрін

AMANAT MEDIA GROUP Меншік иесі – «Айқын-Литер» ЖШС Директор – Талғат ЕШЕНҰЛЫ	Бас редактор Бауыржан БАБАЖАНҰЛЫ Бас редактордың орынбасары Тоқтарәлі ТАҢЖАРЫҚ ЖУРНАЛИСТЕР: Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ, Әлия ТІЛЕУЖАНҚЫЗЫ, Наурызбек САРША, Ділда УӘЛИБЕК, Ахмет ӨМІРЗАҚ (Алматы қаласы)	ТЕХНИКАЛЫҚ БӨЛІМ: Елдар ҚАБА (беттеуші-дизайнер) Корректор: Саягүл САПАРҚЫЗЫ Нөмірдің кезекшісі: Арайлым ЖОЛДАСБЕКҚЫЗЫ • Астана қ. «Медиа-холдинг» «ERNUR» ЖШС Сипеті көшесі 30, төл.: 8(7172) 99-77-77 • Тапсырыс №10200. Таралымы 5762 Көлемі 4 б. т. Бағасы келісім бойынша	Мекенжайымыз: 010000. Астана қаласы, Д.Қонаев көшесі 12/1 Редакция телефоны – 8(7172) 72-95-39 ЖАРНАМА БӨЛІМІ: 8(701) 675-42-14, 8(7172) 72-95-31 reklama.liter@gmail.com ЖАЗЫЛУ ЖӘНЕ ТАРАТУ БӨЛІМІ: 8(771) 804-61-32, 8(7172) 72-95-39 podpiska.alt@gmail.com • Мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді • Оқырман хаттарына жауап қайтарылмайды © «Түркістанда» жарияланған материалдарды сілтемесіз көшіріп басуға болмайды. • Суреттердің саласына редакция жауап береді © Мақалалар коммерциялық негізде басылды • Жарнамалар мазмұнына редакция жауап бермейді М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Газет «Түркістан» газетінің компьютер орталығында теріліп, беттелді Газет ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі, Ақпарат комитетінде тіркеуге алынып, қайта есепке қою туралы №К220VPU00019166 куәлігі 08.01.2020 жылы берілген. Индексі: Жеке жазылушылар үшін – 65413, мекемелер мен ұйымдар үшін – 15413.
--	--	---	--